

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до практичних занять і виконання розрахунково-графічної роботи
з навчальної дисципліни

«ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА»

*(для студентів усіх форм навчання першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти спеціальності 051 – Економіка)*

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2021

Методичні рекомендації до практичних занять і виконання розрахунково-графічної роботи з навчальної дисципліни «Економіка підприємства» (для студентів всіх форм навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 051 – Економіка) / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова ; уклад. О. І. Славута. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. – 80 с.

Укладач канд. екон. наук О. І. Славута

Рецензент

Пушкар Т. А., кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

Рекомендовано кафедрою економіки, протокол № 6 від 2 грудня 2020 р.

ЗМІСТ

Змістовий модуль 1 Підприємство у ринкових умовах господарювання.....	4
Тема 1 Основи підприємництва.....	4
Тема 2 Види підприємств, їх організаційно-правові форми.....	5
Тема 3 Структура управління підприємством.....	6
Змістовий модуль 2 Організація виробництва на підприємстві.....	11
Тема 4 Техніко-технологічна база та виробнича потужність підприємства.....	11
Тема 5 Організація операційної діяльності.....	16
Тема 6 Прогнозування та планування діяльності підприємства.....	17
Змістовий модуль 3 Ресурси підприємства та їх використання.....	18
Тема 7 Основний капітал.....	18
Тема 8 Оборотний капітал.....	26
Тема 9 Персонал підприємства, продуктивність і оплата праці.....	31
Змістовий модуль 4 Інвестиційно-інноваційна діяльність підприємства.....	36
Тема 10 Інвестиції.....	36
Тема 11 Інноваційна діяльність.....	37
Тема 12 Оцінювання ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності.....	43
Змістовий модуль 5 Продукція підприємства. Конкурентоспроможність продукції.....	48
Тема 13 Обґрунтування виробничої програми підприємства.....	48
Тема 14 Товарна та цінова політика підприємства.....	49
Тема 15 Системи забезпечення конкурентоспроможності продукції.....	50
Змістовий модуль 6 Результати і ефективність діяльності підприємства. Економічний механізм функціонування підприємства....	52
Тема 16 Витрати підприємства.....	52
Тема 17 Фінансово-економічні результати суб'єктів господарювання.....	58
Тема 18 Інтегральна ефективність діяльності підприємства та його конкурентоспроможність.....	62
Розрахунково-графічна робота.....	69
Список рекомендованих джерел.....	79

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1 ПІДПРИЄМСТВО У РИНКОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Тема 1 Основи підприємництва

Теоретичні відомості

Підприємництво – самостійна ініціативна господарчо-комерційна діяльність фізичної або юридичної особи з метою отримання зиску.

Основні функції підприємницької діяльності:

- творча;
- ресурсна;
- організаційно-супровідна.

Принципи здійснення підприємницької діяльності:

- вільний вибір видів діяльності;
- залучення на добровільних засадах ресурсів, необхідних для започаткування і розширення такої діяльності;
- самостійне здійснення всіх господарських справ;
- вільне використання прибутку, що залишився після сплати державних внесків.

З метою запобігання шкідливого впливу на здоров'я людини, навколишнє середовище і безпеку держави окремі види підприємницької діяльності підлягають ліцензуванню, патентуванню, квотуванню.

Форми підприємницької діяльності:

- одноосібне підприємництво(приватні підприємства);
- партнерське підприємництво(господарські товариства);
- корпоративне підприємництво(акціонерні компанії).

Договір (контракт, угода) – це форма документального закріплення партнерських зв'язків стосовно предмета договору, взаємних прав та обов'язків, наслідків порушення домовленостей. Види договорів: установчий і підприємницький.

Укладанню договорів передують переговори, під час яких висловлюються наміри щодо встановлення договірних відносин для наступної співпраці. Така пропозиція у письмовій формі називається офертою.

Оферта – письмова пропозиція щодо встановлення договірних відносин. Розрізняють тверду і вільну оферту.

Запитання для перевірки

1. Принципи і функції підприємницької діяльності

2. Ліцензія, патент, квота – сутність і характеристика
3. Види договорів і умови їх застосування
4. Складові частини договору
5. Види оферти, їх характеристика і умови застосування

Тема 2 Види підприємств, їх організаційно-правові форми

Теоретичні відомості

Підприємство – це самостійний господарюючий суб'єкт, що володіє правами юридичної особи і здійснює виробничу та комерційну діяльність з метою отримання прибутку. Серед юридичних актів, що регулюють всі напрямки діяльності підприємства визначальними є: Господарський кодекс України, статут підприємства, колективний договір.

Досягнення головної мети діяльності підприємства – отримання прибутку здійснюється шляхом визначення тактичних та стратегічних цілей, які повинні бути конкретними, взаємопідтримуючими і визначеними у часі.

Для економічного аналізу підприємства розрізняють за декількома суттєвими ознаками:

- 1) За формами власності: приватні; державні, казенні; комунальні; змішані.
- 2) За характером діяльності – підприємства з: виробництва продукції; надання послуг; виконання робіт.
- 3) За способом утворення: унітарне; корпоративне.
- 4) За приналежністю капіталу: національне; іноземне; з іноземними інвестиціями.
- 5) За розміром (в залежності від чисельності працюючих та обсягів виробництва): малі; середні; великі.
- 6) За характером домінуючого фактору виробництва: трудомісткі; матеріаломісткі; фондомісткі.
- 7) За видом об'єднання: асоціація; корпорація; консорціум; концерн.

Відповідно до форм підприємницької діяльності розрізняють відповідні організаційно-правові форми підприємств:

- одноосібні, що ґрунтуються на праві власності однієї особи чи сім'ї, які отримують весь дохід і несуть всі ризики від бізнесу;
- партнерські, що ґрунтуються на об'єднанні майна фізичних/юридичних осіб і участі в підприємницькій діяльності;

– акціонерні, що ґрунтуються на участі в діяльності підприємства фізичних/юридичних осіб шляхом придбання акцій.

Запитання для перевірки

1. Підприємство – визначення, законодавча основа функціонування і система цілей діяльності
2. Види підприємств за різними ознаками класифікації, їх сутнісна характеристика
3. Порівняльна характеристика організаційно-правових форм підприємницької діяльності

Тема 3 Структура управління підприємством

Теоретичні відомості

Управління – систематична, постійна діяльність, спрямована на координацію роботи виробничих підрозділів і досягнення мети функціонування підприємства.

Функції управління: планування; організація; мотивація; контроль.

На сьогоднішній день у світовій практиці використовують три інструменти управління: ієрархію, культуру і ринок. Кожен з них є домінуючим в тій чи іншій економічній системі, наприклад, ієрархія в адміністративно-командній економіці.

Суть управлінської діяльності полягає у впливі на процес через прийняття рішень. Необхідність управління пов'язана з процесами поділу праці на підприємстві і відокремленням управлінської праці від виконавчої.

Організаційна структура управління – це форма підпорядкованості, взаємовпливу і взаємодії різних управлінських рівнів всередині підприємства. Існують різні типи організаційних структур управління, основними з яких є:

- 1) Лінійна – це така структура, між елементами якої існують лише одноканальні взаємодії, кожен підлеглий має тільки одного лінійного керівника, який виконує всі адміністративні та інші функції у відповідному підрозділі.
- 2) Лінійно-штабна структура передбачає створення при лінійному керівництві спеціальних функціональних служб (штабів), які допомагають йому вирішувати певні виробничі завдання і формувати відповідні управлінські рішення.
- 3) Функціональна структура також передбачає наявність штабів, але

їх персонал має не тільки дорадчі права, а й право керівництва і прийняття рішень.

4) Дивізіональна структура управління будується на основі групування виробничих підрозділів за продуктами, групами споживачів, за місцем розташування..

5) Матрична структура передбачає створення поряд з лінійними керівниками та функціональним апаратом управління тимчасових проектних груп, які формуються зі спеціалістів функціональних підрозділів і займаються створенням нових видів продукції.

Економічність апарату управління визначають за формулою коефіцієнта K_{ey} :

$$K_{ey} = K_C \times K_{AY}, \quad (1)$$

де K_C – коефіцієнт відповідності існуючої структури на підприємстві типовій структурі;

K_{AY} – коефіцієнт відповідності фактичної чисельності працівників апарату управління їх нормативній чисельності.

Допоміжними показниками економічності апарату управління є:

- питома вага чисельності управлінського персоналу в загальній чисельності працюючих;
- кількість робітників, що припадає на одного працівника управління;
- питома вага фонду заробітної плати управлінського персоналу в загальному фонді заробітної плати всіх працюючих.

Застосування згаданих показників є доречним при порівнянні економічності управління в однотипних підрозділах підприємства.

Практичні задачі

Задача 3.1 У механічному цеху тракторобудівельного заводу на основних процесах зайнято 530 робітників. Розрахувати чисельність функціональних структурних підрозділів цеху (технологів, нормувальників, диспетчерів) відповідно з нормами обслуговування і формування відділів і бюро для типів виробництва (табл. 1, 2).

Таблиця 1– Вихідні дані

Тип виробництва	Кількість основних робітників, чол.		
	на 1 технолога	на 1 нормувальника	на 1 диспетчера
Одиничне	41	67	84
Серійне	57	94	96
Крупносерійне	63	130	110
Масове	71	160	центр. служба

Таблиця 2 – Вихідні дані

Норми формування	Для служб		
	технічних	економічних	загального призначення
Відділ, чол.	більше 12	більше 8	більше 5
Бюро, чол.	5-12	4 - 8	3-5
Група, чол.	до 5	до 4	2

Задача 3.2 Виробничий персонал промислового підприємства складає 450 чол., з них робітників 370. Виробнича структура підприємства містить 20 виробничих дільниць, об'єднаних у 6 цехів. Кожну виробничу дільницю очолюють один старший майстер і два змінних майстри.

Обґрунтувати економічну ефективність переведення підприємства на безцехову структуру управління, якщо згідно з типовими умовами виробництва на одного змінного майстра повинно припадати 30 робітників. Середня місячна зарплата начальника цеху становить 2,1 від мінімальної заробітної плати (ЗПмін) станом на початок розрахункового року, одного старшого майстра – 1,7 від ЗПмін, одного змінного майстра – 1,2 від ЗПмін.

Задача 3.3 Визначити необхідну чисельність керівників і витрат на оплату їх праці за рік для цехової і безцехової виробничої структури для виробничого підприємства із загальною чисельністю робітників 300 чол. і роботою у 2 зміни. Здійснити графічне зображення двох видів виробничої структури.

Таблиця 3 – Вихідні дані

Показники	Виробнича структура	
	цехова	безцехова
1. Основний виробничий підрозділ	Цех	Виробнича дільниця
2. Очільники підрозділу	Начальник цеху; Заступник нач. цеху; Старший майстер цеху; Цеховий майстер робочої зміни.	Старший майстер дільниці; Дільничний майстер робочої зміни.
3. Норма утворення основного підрозділу	80 робітників	60 робітників
4. Виробнича ланка	Бригада	
5. Очільник виробничої ланки	Бригадир	
4. Норма утворення виробничої ланки	25 робітників	20 робітників
5. Оплата праці, грн/місяць	Начальник цеху – 8 400; Заступник нач. цеху – 8 100; Старший майстер – 7 750; Майстер робочої зміни – 6 400; Бригадир – 6 600.	

Задача 3.4 На підприємстві легкої промисловості є 23 структурних підрозділи, а відповідно до типової структури і нормативних умов формування їх повинно бути не більше 17.

Фактична чисельність працівників апарату управління складає 185 при нормативній чисельності 150. Обчислити коефіцієнт економічності апарату управління підприємством.

Задача 3.5 На підприємстві із цеховою виробничою структурою діє 20 виробничих дільниць, об'єднаних у 5 цехів. Очолюють: цех – начальник цеху (із заробітною платою 12 240 грн на місяць); дільницю – старший майстер (із заробітною платою 9 960 грн на місяць).

Визначити величину економії заробітної плати за рік у разі переходу на без цехову виробничу структуру, якщо за нормативами чисельності на 1 старшого майстра дільниці повинно припадати 20 виробничих робітників, загальна чисельність яких на підприємстві становить 420 чол.

Задача 3.6 Визначити показники економічності управління на комунальному підприємстві протягом трьох років, проаналізувати отримані результати.

Таблиця 4 – Вихідні дані

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.
1. Кількість функціональних підрозділів:			
- нормативна	6	6	6
- фактична	5	6	7
2. Нормативна чисельність, чол.:			
- адміністративно-управлінського персоналу	30	30	30
- виробничих робітників	199	201	223
3. Фактична чисельність, чол.:			
- адміністративно-управлінського персоналу	27	26	29
- виробничих робітників	145	148	150
4. Річний фонд оплати праці, тис.грн:			
- адміністративно-управлінського персоналу	745	780	890
- виробничих робітників	2 436	2 930	3 060

Задача 3.7 Підприємство із структурою управління, що створена за функціональною ознакою (виробництво, персонал і оплата праці, економіка і фінанси, корпоративне право, економічна безпека, продаж, бухгалтерський і податковий облік, соціальні Запитання) відповідно до стратегії розвитку вирішило вийти на регіональні ринки: Європа, Північна Африка, Південна

Америка. Передбачається реорганізація структури управління на матричну із укрупненням функціональних підрозділів: аспекти захисту корпоративного права віднесені до економічної безпеки, соціальні Запитання розглядатимуться наряду з Запитаннями оплати праці.

Надайте графічне зображення існуючої і нової організаційної структури управління підприємства, визначте необхідну чисельність керівників.

Задача 3.8 Проаналізувати економічність управління в різних цехах підприємства. Вихідні дані в таблиці 5.

Таблиця 5 – Вихідні дані

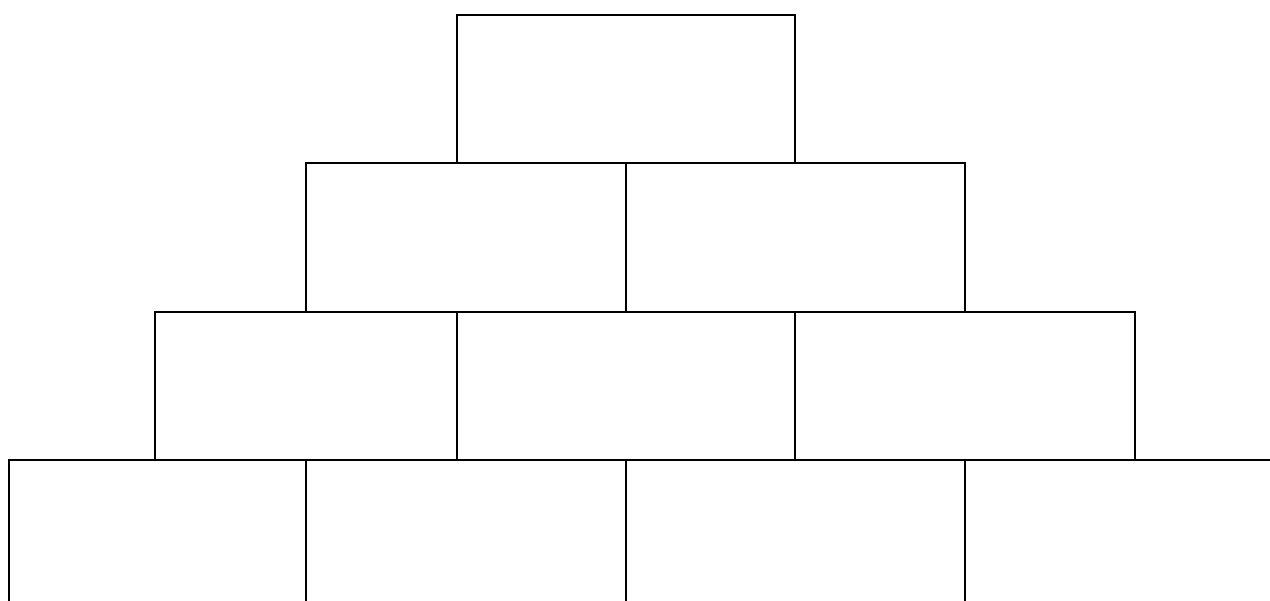
Цехи	Середньооблікова чисельність працюючих, чол.		Річний фонд оплати праці, тис. грн	
	всього	у т.ч. правлінського персоналу	всього	у т.ч. правлінського персоналу
Механічний	89	13	1 650	261
Фарбувальний	77	12	1 334	222
Збиральний	103	21	2 055	465

Рольова гра «Піраміда цінностей». Визначити десять основних норм, які слід покласти в основу внутрішньої (корпоративної) культури прибуткових підприємств і неприбуткових організацій, провести ранжування зазначених норм, заповнивши запропоновану схему.

Визначити відмінності у внутрішній культурі різних організацій.

ПІРАМІДА ЦІННОСТЕЙ

комерційного підприємства (неприбуткової організації)

Запитання для перевірки

1. Функції і методи управління.
2. Сутність організаційної структури управління.
3. Види організаційних структур, переваги і недоліки кожної.
4. Показники економічності управління.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2 ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА НА ПІДПРИЄМСТВІ

Тема 4 Техніко-технологічна база та виробнича потужність підприємства

Теоретичні відомості

Виробнича потужність підприємства – максимально можливий річний обсяг випуску продукції (зазначеної номенклатури і асортименту) за умови найбільш повного використання прогресивної технології та організації виробництва.

Виділяють три види виробничої потужності підприємства:

- поточна (фактично досягнута) виробнича потужність, при обчислюванні якої враховують обладнання, що діє; що знаходиться в ремонті; що не діє за режимом відключення;
- резервна потужність, яка формується на підприємстві для забезпечення продукцією комунальних підприємств у часи пікового попиту, надійного забезпечення енергоресурсами споживачів на період виконання аварійних робіт;
- встановлена потужність, що визначається на підприємстві як сума всіх потужностей.

При визначенні фактично досягнутої виробничої потужності обчислюють:

$$\left. \begin{array}{l} \text{вхідну – на початок року } (ВП_m^{n.p.}) \\ \text{вихідну – на кінець року } (ВП_m^{к.р.}) \\ \text{середньорічну } (ВП_m^{с.р.}) \end{array} \right\} \text{виробничу потужність}$$

$$ВП_m^{n.p.} = ВП_m^{к.м.р.}, \quad (2)$$

де $ВП_m^{к.н.р.}$ – виробнича потужність на кінець попереднього року.

$$ВП_m^{к.р.} = ВП_m^{n.p.} + ВП_m^h - ВП_m^e, \quad (3)$$

де $ВП_m^h$ – виробнича потужність, що надійшла за рік;

$ВП_m^e$ – виробнича потужність, що вибула за рік.

$$ВП_m^{c.p.} = ВП_m^{n.p.} + \sum ВП_m^h \times M/12 - \sum ВП_m^e \times (12-M)/12, \quad (4)$$

де M – кількість місяців функціонування виробничої потужності на рік.

У найзагальнішому вигляді виробнича потужність окремої ланки визначається таким чином:

$$ВП_m = \sum П_p \times t \times T, \quad (5)$$

де $П_p$ – продуктивність устаткування у відповідних одиницях виміру продукції на годину;

T – річний фонд часу роботи устаткування, год.;

t – середньорічна кількість фізичних одиниць устаткування.

Рівень використання виробничої потужності діючого підприємства визначається коефіцієнтом використання виробничої потужності як співвідношення річного обсягу продукції (величина виробничої програми у вартісному вимірюванні) та середньорічної величини виробничої потужності.

Практичні задачі

Задача 4.1 Механічний цех обладнаний 16 верстатами. Норма часу на обробку одного виробу 0,61 нормо-год. Підприємство працює в дві зміни, тривалість зміни 8,0 год.

Визначити виробничу потужність цеху і його виробничу програму, якщо кількість робочих днів – 252, простої обладнання в ремонті складають 5 %, коефіцієнт використання потужності 0,81.

Задача 4.2 Визначити потужність і коефіцієнт завантаження верстата за такими вихідними даними: у році 260 робочих днів; кількість змін – 2; тривалість зміни – 8 годин, втрати часу на ремонт верстата 4 %; річний план виготовлення деталей на верстаті – 900 шт.; трудомісткість виготовлення 1 деталі – 4 нормо-год.

Задача 4.3 Визначити необхідну кількість обладнання за такими даними: трудомісткість продукції 320 тис. нормо-год., рівень перевиконання норм виробітку – 109 %, корисний фонд часу роботи верстата в рік – 3 201 нормо-год.

Задача 4.4 Розрахувати річну потужність випалювальної печі за такими даними: вага сировини, що завантажується – 60 т, вихід готового виробу(клінкеру) – 80 %, тривалість відпалу – 18 год. Піч працює у безперервному режимі. Планові витрати часу на ремонт – 240 годин.

Задача 4.5 Визначити виробничу потужність пекарні, якщо середня тривалість випікання хлібобулочних виробів вагою 100 кг становить 40 хв., тривалість зміни 8 год., режим роботи двозмінний. Номінальний фонд робочого часу 300 днів, втрати робочого часу 10 %. Виробнича потужність пекарні визначається потужністю печей, яких встановлено 3.

Задача 4.6 На підприємстві працюють 120 верстатів, продуктивністю 25 деталей на годину. Визначити виробничу потужність підприємства, якщо роботи здійснюються у дві зміни (тривалістю 8 годин кожна) 260 днів на рік. Час на технічну перерву складає 5 % в кожному зміні.

Задача 4.7 Обладнання електро-механічного заводу складається із верстатів таких серій: ВР № 23 – 140 од., продуктивністю 20 шт. продукції/год., ВР№ 43 – 80 од., продуктивністю 35 шт./год., ВРМ № 05 – 90 од., продуктивністю 40 шт./год. Визначити річну потужність підприємства за умови цілодобового і щоденного режиму роботи. Час на технологічні перерви для кожного верстата – 260 годин на рік.

Задача 4.8 У процесі виробництва деталей проходить обробку в таких цехах:

- розточний, виробнича спроможність якого складає 15 тис. деталей на день;
- сверлильний – виробнича спроможність – 20 тис. дет./день;
- шлифувальний – може обробляти 18 тис. дет./день.

Визначити, скільки готових деталей може виготовити підприємство за рік, якщо воно працює 12 годин на день і 240 днів на рік.

Задача 4.9 Приватне АТ «Смарагд» робить шість видів природних мінеральних вод. Це природна столова «Станіслава» (газована і негазована), лікувально-столові «Смараглова», «Смараглова -1», «Лайф», «Мінерал». Усі води добуваються з глибоких артезіанських свердловин, водоносні горизонти родовищ розташовані у відкладеннях земної кори четвертинного, палеогенового і докембрійського періодів. Для добичі вод використовуються

свердловини Демидівського родовища, с. Майбородівка Кременчуцького району Полтавської обл., дебет – 4 м³/год.

Уся продукція під торговою маркою «Смарагд» розливається в ПЕТ-пляшки місткістю 0,55 л, 2 л і 5 л. Для цього на підприємстві встановлені три лінії розливу вод в пластикову тару продуктивністю 8, 6 і 5 тис. пляшок в годину відповідно. Обсяг виробництва мінеральної води за рік – 30 тис. дал. (1 дал = 10 л). Визначити річну виробничу потужність підприємства (режим роботи – цілодобовий, час на технічний огляд не враховується), коефіцієнти використання виробничої потужності підприємства і артезіанських свердловин.

Задача 4.10 Загальна площа цеху – 832 м². Для виготовлення 1 вузла необхідно 104 м² площі і 48 годин робочого часу. Режим роботи цеху: 261 день на рік у 2 зміни по 8 годин. Визначити потужність цеху і коефіцієнт використання виробничої потужності, якщо у 2010 р. було зібрано 620 вузлів.

Задача 4.11 В цеху 22 верстати. Норма часу на обробку 1 виробу – 0,48 год., час на сортування і складування виробів – 5 %. Режим роботи двозмінний, тривалість зміни 8,1 год. В році 242 робочі дні, з яких 20 витрачається на профілактичний ремонт. Визначити тривалість виробничого циклу і виробничу потужність цеху.

Задача 4.12 Виробнича потужність металургійного підприємства на початок планового року склала 67 млн грн. Середньорічний приріст потужності планується за рахунок:

- 1) реконструкції сталеплавильного заводу – 14 млн грн;
- 2) проведення організаційно-технічних заходів – 6 млн грн;
- 3) зміни номенклатури продукції – 3 млн грн.

Вибуття виробничої потужності в результаті зношення основних засобів планується в сумі 12 млн грн, в тому числі:

- 1) вибуття обладнання з виробничою потужністю на виготовлення продукції на суму 7 млн грн планується з 1 червня;
- 2) вибуття решти виробничої потужності в зв'язку зі зношенням основних засобів планується з 1 грудня.

Коефіцієнт використання середньорічної потужності 0,86.

Визначити вхідну, вихідну, середньорічну виробничу потужність, а також можливий обсяг продукції з розрахованої виробничої потужності у вартісному вираженні.

Задача 4.13 Визначити середньорічну і вихідну виробничу потужність, а також можливий обсяг випуску продукції, якщо виробнича потужність на початок планового періоду становила 43 млн т. Реконструкція, яка завершиться в жовтні, збільшить виробничу потужність на 14 млн т, а у вересні передбачено вивести фонди, що зменшить потужність на 7 млн т. Коефіцієнт використання виробничої потужності запланований на рівні 0,88.

Задача 4.14 На початок року потужність кондитерського цеху склала 15 т продукції. За планом реконструкції з 1 березня потужність цеху збільшиться на 2 400 кг, з 1 вересня – на 3 т, а з 1 жовтня потужність зменшиться на 1,6 т. Визначити вихідну і середньорічну виробничу потужність.

Задача 4.15 Визначити середньорічну і вихідну виробничу потужність, якщо потужність на початок року становила 370 млн грн. Реконструкція, яка завершиться у травні, збільшить виробничу потужність на 24 млн грн, а в вересні передбачено вивести фонди, що зменшить потужність на 17 млн грн.

Задача 4.16 У 1994 р. компанія «Бруклін-торгбуд» (попередник корпорації «Мінеральні води України») придбала пакет акцій одеського заводу мінеральних вод «Куяльник». У листопаді компанія поставила на підприємстві лінію потужністю 4 тис. пляшок (1,5 л) на годину по розливу води в ПЕТ-тару і приступила до всеукраїнського «розкручування» регіонально визнаною на той час марки. Незабаром (у травні 1995г.) технічний парк заводу «Куяльник» поповнився ще однієї ПЕТівською лінією потужністю 8 тис. пляшок на годину.

Відчувши себе як риба в мінеральній воді, «бруклінське» керівництво вирішило зробити «мінеральний» бізнес пріоритетним напрямом діяльності своєї компанії. У лютому 1997 р. був придбаний контрольний пакет ще одного підприємства – «Свалявські мінеральні води» (м. Свалява, Закарпатська обл.), де відразу була встановлена ПЕТівська лінія потужністю 5 тис. пляшок на годину.

Визначити виробничу потужність (у декалітрах: 1 дал = 10 л) Корпорації, вхідну, вихідну, середньорічну, в період 1994–1998 рр., якщо організація виробництва передбачає 3-х змінний режим роботи і 5 % річного робочого часу використовується для технічного огляду і ремонту.

Запитання для перевірки

1. Поняття виробничої потужності.
2. Види виробничої потужності.
3. Натуральні показники виробничої потужності, їх значення.
4. Порядок визначення виробничої потужності.
5. Рівень використання виробничої потужності і шляхи його підвищення

Тема 5 Організація операційної діяльності

Теоретичні відомості

Виробничий процес – сукупність взаємозв’язаних дій людей, засобів та предметів праці, природних процесів, необхідних для виготовлення продукції.

Класифікація виробничих процесів:

1. За призначенням: основні процеси; допоміжні процеси; обслуговуючі процеси.
2. За перебігом у часі: дискретні; безперервні.
3. За ступенем автоматизації: ручні; механізовані; автоматизовані; автоматичні.

Принципи організації виробничих процесів: спеціалізація; пропорційність; паралельність; безперервність; прямоточність; гнучкість.

Організаційні типи виробництва: *одиничне виробництво* (характеризується широкою номенклатурою продукції і невеликим обсягом виробництва), *серійне виробництво* (характеризується обмеженою номенклатурою і досить значним обсягом виробництва), *масове виробництво* характеризується вузькою номенклатурою продукції, великим обсягом тривалого виробництва.

Організація виробничого процесу у часі характеризується способами поєднання операцій технологічного процесу, тривалістю виробничого циклу.

Виробничий цикл – послідовність всіх виробничих операцій, необхідних для виготовлення продукції.

Тривалість виробничого циклу – інтервал календарного часу, від початку першої виробничої операції до закінчення останньої.

Просторова організація виробничого процесу передбачає розміщення робочих місць і виробничих підрозділів на території підприємства та забезпечення пересування предметів праці по операціях за найкоротшими

маршрутами. Виходячи з цих аспектів розрізняють такі методи організації виробництва: непотоковий і поточковий.

Запитання для перевірки

1. Виробничий процес: визначення, класифікація, принципи.
2. Організаційні типи виробництва.
3. Організація виробничого процесу в часі.
4. Організація виробничого процесу у просторі.

Тема 6 Прогнозування та планування діяльності підприємства

Теоретичні відомості

Прогнозування розвитку підприємства — це наукове обґрунтування можливих кількісних та якісних змін його стану в майбутньому, а також альтернативних способів і строків досягнення очікуваного стану.

Принципи прогнозування: цілеспрямованість; системність; наукова обґрунтованість; багаторівневий опис; інформаційна єдність; адекватність об'єктивним закономірностям розвитку; послідовне вирішення невизначеності; альтернативність.

Методи прогнозування: фактографічні; евристичні; інтуїтивні; аналітичні.

Планування – це процес визначення цілей, які підприємство передбачає досягти за певний період, а також способів досягнення таких цілей.

Принципи планування:

- цільова спрямованість, системність;
- безперервність;
- збалансованість;
- оптимальність використання ресурсів;
- адекватність об'єкта та предмета планування.

Залежно від тривалості планового періоду планування поділяється на:

1) Перспективне планування

– довгострокове (стратегічне) – виражає переважно стратегію розвитку підприємства, у ньому використано рішення, що стосуються сфер діяльності та вибору її напрямків;

– середньострокове – деталізований стратегічний план на перші роки діяльності підприємства.

2) Поточне планування полягає в розробці планів на всіх рівнях управління підприємством та за всіма напрямками його діяльності на більш короткі періоди (квартал, місяць).

Оперативне планування – це завершальна ланка в системі планування діяльності підприємства, засіб виконання довго-, середньо- та короткострокових планів, основний важіль поточного управління виробництвом.

Види оперативного планування:

– міжцехове оперативне планування – здійснюється в масштабі всього підприємства має на меті забезпечити скоординовану діяльність і необхідні виробничі пропорції між цехами підприємства згідно з послідовністю технологічних процесів (заготівельних, обробних, складальних) та з урахуванням цехових функцій — основні, допоміжні, обслуговуючі, побічні.

– внутрішньоцехове оперативне планування здійснюється для окремих цехів – у розрізі діляниць і робочих місць та включає розробку календарних планів виробництва для діляниць та контроль їхнього виконання, розподіл робіт за діляницями, доведення до робочих місць, оперативне регулювання виробничих процесів.

Запитання для перевірки

1. Принципи прогнозування.
2. Методи прогнозування.
3. Принципи планування.
4. Перспективне і поточне планування.
5. Види оперативного планування.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3 РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Тема 7 Основний капітал

Теоретичні відомості

Капітал – це визначена сума матеріальних, грошових та нематеріальних коштів, необхідних для започаткування і здійснення підприємницької діяльності.

Основний капітал – частина авансованого капіталу, що складається з вартості засобів праці. Конкретними формами основного капіталу є: основні

засоби, нематеріальні активи, фінансові інвестиції. Основні засоби підприємств – це засоби праці, які мають вартість, функціонують у виробничому процесі тривалий час, не змінюючи при цьому своїх форм і розмірів, а свою вартість переносять на вартість готової продукції поступово, шляхом амортизаційних відрахувань.

Не є виробничими фондами засоби праці, не залучені в процес виробництва (не введені в дію підприємства, засоби праці в стадії монтажу, демонтоване обладнання). Основні засоби підприємства поділяються на *виробничі* (функціонують у сфері матеріального виробництва підприємства) і *невиробничі* (фонди невиконавчої сфери підприємства).

Залежно від функцій, які виконують засоби праці у виробничому процесі, вони класифікуються за виробничим призначенням на такі групи:

1) земельні ділянки;	8) багаторічні насадження;
2) капітальні витрати на поліпшення земель;	9) інші основні засоби;
3) будівлі, споруди, передавальні пристрої;	10) бібліотечні фонди;
4) машини та обладнання;	11) малоцінні необоротні матеріальні активи;
5) транспортні засоби;	12) тимчасові (нетитульні) споруди;
6) інструменти, прилади, інвентар (меблі);	13) природні ресурси;
7) тварини;	14) інвентарна тара;
	15) предмети прокату;
	16) довгострокові біологічні активи.

За ступенем участі у процесі виробництва розрізняють такі виробничі основні засоби:

- активні, що беруть безпосередню участь у виробничому процесі, забезпечують належний обсяг та якість продукції;
- пасивні, що створюють умови для здійснення процесу виробництва.

Розрізняють такі види оцінки основних засобів:

Первісна вартість – фактична вартість основних засобів на момент введення їх в дію або придбання.

Переоцінена вартість – вартість діючих основних засобів за сучасних умов виробництва.

Повна вартість (ПВ) – вартість основних засобів у новому, не зношеному стані (первісна або переоцінена вартість).

Залишкова вартість (ЗВ) – вартість основних засобів, ще не перенесена на вартість виготовленої продукції.

Ліквідаційна вартість (ЛВ) – залишкова вартість основних засобів на момент їхнього вибуття внаслідок спрацювання.

Амортизаційна вартість (вартість, яка амортизується) – первісна або переоцінена вартість основних засобів за вирахуванням їх ліквідаційної вартості.

Середньорічна вартість ($OZ^{c.p.}$) – середньозважена повна вартість основних засобів за рік:

$$OZ^{c.p.} = ПВ^{n.p.} + ПВ^n \times M/12 - ПВ^6 \times (12 - M)/12, \quad (6)$$

де $ПВ^{n.p.}$ – повна вартість основних засобів на початок року;

$ПВ^n$ – повна вартість основних засобів, що надійшли за рік;

$ПВ^6$ – повна вартість основних засобів, що вибули з експлуатації у розрахунковому році;

M – кількість місяців функціонування основних засобів.

Методи амортизації	Вартість, що амортизується	Норма амортизації
Рівномірний метод	$V_{оф} = ПВ - ЛВ$	$N_a = \frac{1}{T} * 100\%$
Геометрично-дегресивний метод	$V_{оф} = 3В$	$N_a = (1 - \sqrt[T]{\frac{ЛВ}{ПВ}}) \times 100\%$
Кумулятивний метод	$V_{оф} = ПВ - ЛВ$	$N_a = \frac{T - i + 1}{T(T + 1)} * 100\%$
Метод подвоєнно-зменшеного залишку	$V_{оф} = 3В$	$N_a = 2 \times \frac{1}{T} * 100\%$
Виробничий метод	$V_{оф} = ПВ - ЛВ$	$N_a = \frac{Q_i}{\sum Q} * 100\%$

Амортизація – це процес поступового відшкодування зносу основних засобів шляхом включення частини їх вартості у витрати на виробництво продукції. Амортизаційні відрахування – частина вартості основних засобів у грошовому вираженні, що включається до собівартості продукції.

У загальному вигляді величина амортизаційних відрахувань визначається як добуток вартості основних засобів ($B_{оз}$) і норми амортизаційних відрахувань (N_a):

$$AB = B_{оз} \frac{N_a}{100\%}, \quad (7)$$

Норма амортизаційних відрахувань – частина вартості основних засобів у відсотковому вираженні, що підлягає перенесенню на собівартість продукції.

Для оцінки інтенсивності руху основних засобів на підприємстві

використовують такі показники:

I. Показники технічного стану основних засобів		
Коефіцієнт зносу	$K_z = \frac{3}{ПВ}$	де 3 – величина зносу ОЗ на момент розрахунку; $ПВ$ – повна вартість ОЗ на момент розрахунку.
Коефіцієнт придатності	$K_{np} = \frac{ЗВ}{ПВ}$	де $ЗВ$ – залишкова вартість ОЗ
II. Показники руху основних засобів		
Коефіцієнт надходження	$K_n = \frac{B^n}{ОФ_{к.р.}} * 100\%$	B^n – вартість ОЗ, що надійшли за рік $ОФ_{к.р.}$ – вартість ОЗ (повна) на кінець року
Коефіцієнт оновлення	$K_{он} = \frac{B^{nn}}{ОФ_{к.р.}} * 100\%$	B^{nn} – вартість нових ОЗ, що надійшли за рік
Коефіцієнт вибуття	$K_e = \frac{B^e}{ОФ_{п.р.}} * 100\%$	B^e – вартість ОЗ, що вибули рік $ОФ_{п.р.}$ – вартість ОЗ (повна) на початок року
Коефіцієнт ліквідації	$K_l = \frac{B^l}{ОФ_{п.р.}} * 100\%$	B^l – вартість ліквідованих ОЗ на підприємстві
Коефіцієнт приросту	$K_{np} = \frac{B^n - B^e}{ОФ_{к.р.}} * 100\%$	
III. Показники ефективності використання основних засобів		
Фондовіддача	$\Phi_e = \frac{Q}{ОФ^{cp}}$	Q – річний обсяг виготовленої продукції; $ОФ^{cp}$ – середньорічна вартість ОЗ
Фондомісткість	$\Phi_m = \frac{ОФ^{cp}}{Q}$	
Фондоозброєність	$\Phi_{оз} = \frac{ОФ^{cp}}{Ч}$	$Ч$ – середньооблікова чисельність робітників
Рентабельність основних засобів	$R_{оф} = \frac{Пр}{ОФ^{cp}}$	$Пр$ – прибуток підприємства за рік

Практичні задачі

Задача 7.1 Визначити первісну вартість верстатного обладнання, купленого у кількості 16 од., якщо ціна реалізації 1 верстата – 236 тис. грн, кількісна знижка – 2 %, витрати підприємства на транспортування верстатів – 12 тис. грн, витрати на монтаж і наладку 1 верстата – 2 800 грн.

Задача 7.2 За даними, наведеними у таблиці 6, необхідно визначити структуру капіталу окремих підприємств за різними ознаками класифікації, обчислити показники ефективності використання капіталу, зробити порівняльну характеристику капіталу на основі результатів обчислень.

Таблиця 6 – Вихідні дані

Показники	ТОВ «Агрофірма «Ворскла»	Публічне АТ «Вінницький інстр. завод»	КП «Полтав- ський м'ясо- комбінат»	ПБАТ «Ла- дизинський завод ЗБК»
Характеристика капіталу за джерелом формування				
Власний капітал	3 473	5 566	22 290	1 876
Позиковий капітал	3 569	9 067	3 418	597
Разом	7 042	14 633	25 708	2473
Характеристика капіталу за характером кругообігу				
Основний капітал	2 653	7 768	14 085	1 141
Оборотний капітал	?	?	?	?
Разом	?	?	?	?
Характеристика основного капіталу				
Основні засоби	2 653	7 619	14 061	1 016
Нематеріальні активи	-	92	13	1
Фінансові інвестиції	?	?	?	?
Разом	?	?	?	?
Характеристика основних засобів				
Земельні ділянки	-	-	-	-
Будинки, споруди, передавальні пристрої	7	6830	18 007	1 668
Машини та обладнання	2 793	13 148	10 984	536
Транспортні засоби	960	217	2 427	423
Інструменти, інвентар	35	216	2 079	15
Робоча і прод. худоба	-	-	-	-
Багаторічні насадження	-	-	-	-
Інші основні засоби	6	1536	168	558
Разом	3 801	21 947	33 665	3 200
Характеристика ефективності використання капіталу				
Капітал	?	?	?	?
Чистий дохід	8 153	5 660	65 602	8 127
Прибуток	4 139	-726	1 407	824

Задача 7.3 Визначити середньорічну вартість і зміну структури основних засобів цеху. Вартість основних виробничих засобів (у тис. грн) наведена в таблиці 7.

Таблиця 7 – Вихідні дані

Види основних засобів	на 1.01	Надійшло з 1.04	Вибуло з 1.08
Будівлі	4 500	450	200
Споруди	–	250	–
Електро- і тепломережа	450	–	100
Силове обладнання	1 050	280	130
Засоби автоматизації	850	–	–
Інструмент	150	100	80
Господарський інвентар	200	50	100

Задача 7.4 Визначити відновну вартість будинку за даними таблиці 8.

Таблиця 8 – Вихідні дані

Найменування окремих елементів будинку	Частка окремого елементу, %	Первісна вартість на 1.01.2010р., тис.грн	Індекс зростання вартості матеріалів	Відновна вартість на 1.01.2011р., тис.грн
Фундаменти	9	?	1,18	?
Стіни зовнішні	14	?	1,13	?
Стіни внутрішні несучі	44	?	1,16	?
Перекриття	16	?	1,07	?
Покриття	5	?	1,06	?
сходові клітини	8	?	1,11	?
Вікна, балконні двері квартир	4	?	1,21	?
Разом	100	345	-	?

Задача 7.5 В умовах попередньої задачі визначити повну і залишкову вартість будинку на 01.01.2020 р., якщо рівень щорічного зносу будинку становить 2,8 %.

Задача 7.6 Визначити величину морального зносу токарного верстата, коли відомо, що на придбання, доставку і монтаж 12 верстатів підприємство витратило 540 тис. грн. Через 4 роки підприємством було придбано ще п'ять таких верстатів сумарною вартістю 200 тис. грн.

Задача 7.7 У цеху в наявності є дев'ять свердлильних верстатів, які придбані чотири роки тому за ціною 22 тис. грн за одиницю. Нормативний строк служби цієї групи устаткування 7,2 роки. Відновна вартість верстата 18,5 тис. грн. Розрахувати величину морального зносу верстатів.

Задача 7.8 Визначити величину фізичного й морального зносу верстата на основі таких даних : початкова вартість верстата – 130 тис. грн, нормативний строк служби – 9 років. Верстат знаходиться в експлуатації три роки, сума нарахованої амортизації – 53,7 тис. грн. У результаті підвищення ефективності виробництва затрати на виготовлення верстата знижені на 12 тис. грн.

Задача 7.9 Визначити залишкову вартість машини на 4-й рік використання і річну норму амортизації, коли відомо, що її початкова вартість

245 тис. грн, амортизаційний період 8 років, ліквідаційна вартість машини 26 тис. грн.

Задача 7.10 Мале підприємство придбало новий токарний верстат з числовим програмним керуванням вартістю 224 тис. грн. Строк корисного використання верстата 6 років. Визначити норму амортизації третього року служби верстата і накопичену суму амортизаційних відрахувань у цьому ж році, якщо амортизацію нараховують методом подвійно-зменшеного залишку.

Задача 7.11 Визначити показники технічного стану в цілому і по кожній групі основних засобів турбозаводу за даними таблиці 9.

Таблиця 9 – Вихідні дані

Види основних засобів	На початок року, тис. грн		На кінець року, тис. грн	
	Первісна вартість	Знос	Первісна вартість	Знос
Будівлі	10 750	6 821	10 750	7 524
Споруди	50 952	24 719	58 227	25 116
Передавальні пристрої	3 582	1 254	3 670	1 378
Транспортні засоби	47 952	29 650	51 682	32 566
Машини і обладнання	379	224	532	231
Інші основні засоби	1 145	1 145	1 389	1 187
Всього	?	?	?	?

Задача 7.12 Визначити показники руху в цілому і по кожній групі основних засобів. Відомі такі дані про наявність та рух основних засобів підприємства за звітний рік (табл. 10).

Таблиця 10 – Вихідні дані

Види основних засобів	На початок року, тис. грн	Надійшло за рік, тис. грн		Вибуло за рік, тис. грн		На кінець року, тис. грн
		разом	у т.ч. нових	разом	у т.ч. ліквідовано	
Всього	?	?	?	?	?	?
Будівлі	2 300	–	-	–	-	?
Споруди	500	130	45	90	30	?
Машини і обладнання	5 120	2 540	1 180	170	130	?
Інші основні засоби	1 160	800	-	370	370	?

Задача 7.13 Підприємство здійснює прискорену амортизацію активної частини основних засобів, зокрема нових фрезерних верстатів з ЧПУ. Визначте, яким методом краще нараховувати цю амортизацію (методом

зменшеного залишку або кумулятивним методом), якщо початкова вартість верстата 140 тис. грн, а строк корисного використання – 5 років.

Задача 7.14 Визначити повну вартість основних засобів підприємства, коли відомо, що середня річна норма амортизаційних відрахувань складає 15%, а сума щорічних амортизаційних відрахувань 35 800 грн.

Задача 7.15 Встановити відповідність даних показникам таблиці 11, заповнити її і зробити перевірку показників:

Таблиця 11 – Вихідні дані

25,53	350	17,50	60,00	2 050	2 050
900	-12,77	300	800	43,90	40,00
2 350	600	-2,44	19,51	400	14,63
	2 000	900	1 000	56,10	

Таблиця 12 – Форма для заповнення

Показники	2020 р.	2021 р.
Первісна вартість на початок року, тис. грн.		
Знос на початок року, тис. грн.		
Надійшло за рік, тис. грн.		
Вибуло за рік, тис. грн.		
Первісна вартість на кінець року, тис. грн.		
Знос на кінець року, тис. грн.		
Коефіцієнт зносу на початок року, %		
Коефіцієнт придатності на початок року, %		
Коефіцієнт надходження, %		
Коефіцієнт вибуття, %		
Коефіцієнт приросту, %		

Задача 7.16 Визначити показники ефективності використання основних засобів підприємств енергетики (за даними табл.13), обрати підприємство з найбільшим рівнем ефективності використання основних засобів.

Таблиця 13 – Вихідні дані

Показники	Підприємство 1	Підприємство 2	Підприємство 3
Вид економічної діяльності	<i>Поставка та передача електроенергії</i>	<i>Будівництво підприємств енергетики</i>	<i>Виробництво турбін та запчастин</i>
Первісна вартість основних засобів, тис. грн	7 262 855	22 283	88 212,3
Залишкова вартість основних засобів, тис. грн	1 852 604	7 108	36 274,2
Доход, тис. грн	2 258 009	41 812,9	186 733,7
Прибуток, тис. грн	19 006	- 1 116	8 293,6
Чисельність робітників, чол.	7 762	751	1956

Запитання для перевірки

1. Поняття і класифікація основних засобів підприємства.
2. Види оцінки основних засобів.
3. Види і показники зносу основних засобів.
4. Показники руху основних засобів підприємства.
5. Методи амортизації основних засобів.
6. Показники ефективності використання основних засобів.

Тема 8 Оборотний капітал

Теоретичні відомості

Оборотні засоби – це частина виробничих засобів підприємства, яка повністю споживається в кожному технологічному циклі виготовлення продукції і повністю переносить свою вартість на вартість цієї продукції.

Речовим змістом оборотних засобів є предмети праці, а також деякі засоби праці (які мають вартість меншу, ніж 100 одиниць національної валюта або термін служби менше одного року).

Оборотні виробничі засоби поділяються на : виробничі запаси, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів. Фонди обігу функціонують у сфері реалізації продукції. До них відносяться: готова продукція на складах підприємства; готова продукція, яка відвантажена і знаходиться в дорозі; грошові кошти на розрахунковому та інших рахунках; грошові кошти у незавершених розрахунках; готівка в касі.

Оборотні засоби поділяються на нормовані й ненормовані. До нормованих належать всі оборотні фонди і готова продукція на складах підприємства. До ненормованих відносяться відвантажена готова продукція та готівкові й безготівкові грошові кошти підприємства.

Джерелом формування оборотних засобів підприємства є власні й залучені кошти. До власних належать виділені підприємству при його утворенні кошти (якщо підприємство державне), статутні фонди недержавних підприємств, а також поповнення цих засобів. Залученими оборотними коштами є кредити банків, якими покривається нестача власних оборотних засобів.

Норматив власних оборотних засобів у виробничих запасах ($N_{вир. зап}$) визначається шляхом множення денної потреби в певному виді матеріальних ресурсів (D) на норму запасу в днях ($Z_{дн}$):

$$H_{\text{вир. зап}} = D \times Z_{\text{дн}}. \quad (8)$$

Норматив власних оборотних засобів у незавершеному виробництві ($H_{\text{нзв}}$) визначається за формулою:

$$H_{\text{нзв}} = \frac{C_p \times T_{\text{ц}} \times K_{\text{нз}}}{360}, \quad (9)$$

де C_p – собівартість річного випуску продукції, грн;

$T_{\text{ц}}$ – тривалість циклу виготовлення продукції, днів;

$K_{\text{нз}}$ – коефіцієнт наростання затрат.

Норматив оборотних засобів на готову продукцію ($H_{\text{зн}}$) визначається як добуток одноденного випуску продукції за виробничою собівартістю ($B_{\text{д}}$) на норму запасу готової продукції на складі в днях ($Z_{\text{дн}}$):

$$H_{\text{зн}} = B_{\text{д}} \times Z_{\text{дн}}. \quad (10)$$

Норматив оборотних засобів у витратах майбутніх періодів ($H_{\text{майб.пер}}$) розраховують, виходячи із залишків коштів на початок періоду ($B_{\text{поч}}$) і суми витрат, які слід буде зробити в плановому році ($B_{\text{пл}}$), за мінусом суми для майбутнього погашення витрат за рахунок собівартості продукції ($B_{\text{погаш.пл}}$):

$$H_{\text{майб.пер}} = B_{\text{поч}} + B_{\text{пл}} - B_{\text{погаш.пл}}, \quad (11)$$

Оборотні засоби підприємства знаходяться у безперервному русі, переходячи із однієї стадії кругообігу в іншу. Оборот оборотних засобів, вимірний в часі, називається їх оборотністю. Показниками оборотності оборотних засобів є:

- коефіцієнт оборотності;
- коефіцієнт завантаження;
- тривалість одного обороту.

Коефіцієнт оборотності ($K_{\text{об}}$) показує кількість оборотів за рік, визначається відношенням реалізованої за рік продукції ($РП$) до середньорічного залишку нормованих оборотних засобів ($S_{\text{ноз}}$):

$$K_{\text{об}} = \frac{РП}{S_{\text{ноз}}}. \quad (12)$$

Коефіцієнт завантаження ($K_{\text{заб}}$) – величина, обернена коефіцієнту оборотності:

$$K_{зав} = \frac{S_{ноз}}{РП}. \quad (13)$$

Цей показник показує, скільки оборотних коштів підприємства припадає на одну гривню реалізованої продукції.

Тривалість обороту ($T_{об}$) показує тривалість одного обороту оборотних засобів в днях, визначається як

$$T_{об} = \frac{360}{K_{об}}. \quad (15)$$

Середньомісячний залишок нормованих оборотних засобів ($S_{ноз.міс}$) обчислюється як

$$S_{ноз.міс} = \frac{S_n + S_k}{2}, \quad (16)$$

де S_n , S_k – відповідно залишок нормованих оборотних засобів на початок і кінець місяця, грн.

Суму вивільнених в результаті прискорення оборотності оборотних засобів ($\Delta S_{ноз}$) можна обчислити за формулою

$$\Delta S_{ноз} = \frac{РП_{зв}}{360} \times (T_{об.баз} - T_{об.зв}) \text{ грн}, \quad (17)$$

де $РП_{зв}$ – обсяг реалізації у звітному році, грн;

$T_{об.баз}$, $T_{об.зв}$ – середня тривалість одного обороту оборотних засобів відповідно у базовому і звітному роках, днів.

Практичні задачі

Задача 8.1. Встановити величину виробничих запасів (сировини і матеріалів), коли відомо, що за один день витрачається 8,5 т сировини, ціна 1 т – 4 тис. грн. Сировина і матеріали доставляються на підприємство кожні 20 днів, транспортний запас – 3 дні, підготовчий запас – 2 дні, страховий – половина поточного запасу в днях.

Задача 8.2. Визначити норматив оборотних засобів у незавершеному виробництві, якщо виробнича собівартість виробу за плановою калькуляцією 2 000 грн (в тому числі витрати на сировину, основні матеріали і куповані

напівфабрикати – 1 200 грн), тривалість виробничого циклу 20 робочих днів, а річний план випуску продукції 8 тис. шт.

Задача 8.3. Визначити норматив оборотних засобів у незавершеному виробництві, коли протягом року буде зроблено 264 вироби собівартістю 1 240 грн за штуку. На початку циклу виготовлення, тривалість якого 36 днів, витрачається 210 грн.

Задача 8.4. Визначити показники оборотності оборотних засобів підприємства, коли відомо, що обсяг реалізованої продукції за рік склав 5 670 тис грн, а середній залишок нормованих оборотних засобів 394 тис. грн. Якою є швидкість обороту ?

Задача 8.5. Визначити коефіцієнт оборотності оборотних засобів і середню тривалість одного обороту за даними таблиці 14.

Таблиця 14 – Вихідні дані

Підприємство	Обсяг реалізованої продукції за рік, грн	Середня сума оборотних засобів за рік, грн
Завод залізобетонних виробів	22 474	3 808
Комбінат керамічних виробів	10 897	1 395
Цегельний завод	3 159	337
Об'єднання «Будпластмас»	161 761	15 487
Кабінобудівний завод	12 350	1 999

Задача 8.6. Норматив оборотних засобів підприємства у звітному році склав 958 тис. грн, а обсяг реалізованої продукції 1 560 тис. грн. Як повинен змінитися коефіцієнт оборотності, якщо в плановому році передбачається збільшення обсягу реалізованої продукції на 15 %, а нормативу оборотних засобів тільки на 10 % ?

Задача 8.7. Розрахувати плановий норматив оборотних засобів в запасах готової продукції на складах підприємства. що випускає вироби трьох видів (А, Б, В) і норму їх запасу в днях. Вихідні дані: річний обсяг випуску по повній собівартості (тис. грн); виріб А – 1 512, виріб Б – 2484, виріб С – 3 024.

Середні витрати часу на підбір, комплектування і накопичення транспортних партій за нарядами і замовленнях споживачів: виріб А–3 дні, Виріб Б –2 дні, виріб В –5 днів; середній час від відвантаження партій виробів,

оформлення і подання в банк на інкасо платіжних документів на відвантаження виробу 3 дні.

Задача 8.8. Обсяг товарної продукції, виготовленої підприємством у звітному році, становив 100млн. грн., залишки готової продукції на складах на початок року – 12 млн грн, на кінець – 15,2 млн грн. У плановому році обсяг товарної продукції зросте на 8 %, а різниця залишків готової продукції зменшиться на 2,2 %. Середній залишок оборотних засобів у звітному році був 0,88 млн грн. Визначити суму абсолютного і відносного вивільнення оборотних засобів у результаті прискорення їх оборотності.

Задача 8.9. Розрахувати норматив оборотних засобів у виробничих запасах по основних матеріалах і напівфабрикатах. Програма випуску виробів у четвертому кварталі планового року: виріб А – 200 шт.; виріб Б – 50 шт. Вихідні дані представлено в таблиці 15.

Таблиця 15 – Вихідні дані

Види матеріалів	Норма витрат на один виріб, кг		Інтервал між поставками, днів	Транспортний запас, днів	Ціна, тис. грн/т
	А	Б			
Сталь вуглецева	100	200	20	5	15
Сталь якісна	10	30	60	5	38
Чавун	200	150	30	-	121
Кольорові метали	10	50	90	10	200

Задача 8.10. Визначити показники оборотності оборотних засобів та їх відносне вивільнення, якщо при за плановому випуску продукції 80 млн. грн і нормативі оборотних засобів 10 млн. грн фактичний випуск склав 110 млн. грн.

Задача 8.11. Розрахувати коефіцієнти оборотності і завантаження оборотних засобів, а також тривалість одного обороту, використовуючи такі дані:

- а) річна сума реалізованої продукції, тис. грн – 8 200;
- б) норматив власних оборотних коштів, млн грн:
  - на 1.01 планового року 560;
  - на 1.04 планового року 610;
  - на 1.07 планового року 635;
  - на 1.10 планового року 580;
  - на 1.01 планового року 605.

Задача 8.12. Встановити необхідний приріст нормативу власних оборотних засобів підприємства за таких умов: обсяг реалізованої продукції в попередньому році склав 3 500 тис. грн при нормативі оборотних засобів 350 тис. грн; в плановому році обсяг продукції збільшиться на 30 % при скороченні тривалості обороту оборотних засобів на 5 днів.

Запитання для перевірки

1. Поняття та матеріальний склад оборотних засобів і оборотних засобів підприємства.
2. Джерела формування оборотних засобів підприємства.
3. Нормування оборотних засобів підприємства.
4. Оборотність оборотних засобів, показники оборотності.

Тема 9 Персонал підприємства, продуктивність і оплата праці

Теоретичні відомості

Персонал – це сукупність працівників різних професійно-кваліфікаційних груп, що зайняті на підприємстві і входять до його облікового складу.

Виробничий персонал поділяється на: робітників, керівників, спеціалістів і службовців.

Чисельність керівників, спеціалістів, службовців визначається на основі затвердженого на підприємстві штатного розпису, в якому встановлюється кількість працівників по кожній з вказаних груп згідно з діючими нормативами чисельності.

Важливим моментом в обчисленні чисельності робітників підприємства є правильне встановлення дійсного (корисного) фонду часу роботи одного середньооблікового робітника. Цей фонд визначається шляхом складання балансу робочого часу середньооблікового робітника.

У цьому балансі явочне число днів виходу визначається шляхом віднімання від номінального фонду робочого часу в днях (календарний фонд мінус кількість вихідних і святкових днів) кількості цілоденних невиходів. Фактичну тривалість робочої зміни визначають відніманням від номінальної тривалості робочої зміни в годинах кількості годин скорочення робочої зміни.

Рух персоналу на підприємстві характеризується за допомогою коефіцієнтів:

- а) коефіцієнт обороту персоналу з прийому ($K_{оп}$):

$$K_{on} = \frac{Ч_n}{Ч_{cc}}, \quad (18)$$

де $Ч_n$ – чисельність прийнятих на роботу за відповідний період, чол.;

$Ч_{cc}$ – середньооблікова чисельність працівників у цьому ж періоді, чол.;

б) коефіцієнт обороту персоналу з вибуття ($K_{оз}$):

$$K_{оз} = \frac{Ч_{зв. заг}}{Ч_{cc}}, \quad (19)$$

де $Ч_{зв. заг}$ – загальна чисельність звільнених за відповідний період з будь-яких причин, чол.;

в) коефіцієнт плинності ($K_{пл}$):

$$K_{пл} = \frac{Ч_{зв}}{Ч_{cc}}, \quad (20)$$

де $Ч_{зв}$ – чисельність звільнених за власним бажанням, за порушення трудової дисципліни або з інших причин, не пов'язаних з виробництвом, чол.

Основою організації заробітної плати на підприємствах є тарифна система, яка містить такі елементи: тарифні ставки, тарифна сітка, тарифно-кваліфікаційні довідники, надбавки й доплати.

Підприємства самостійно встановлюють форми, системи і розміри оплати праці, а державні тарифні ставки можуть служити орієнтиром у процесі організації оплати праці.

На підприємствах найчастіше використовують дві форми оплати праці: погодинну і відрядну.

Погодинна форма передбачає оплату праці залежно від відпрацьованого часу і рівня кваліфікації:

$$З_{n.ног} = \Phi_{mic} \times C_2, \quad (21)$$

де Φ_{mic} – фактично відпрацьований за місяць час, год./міс.;

C_2 – годинна тарифна ставка за розрядом робітника, грн.

Відрядна форма передбачає залежність суми заробітку від кількості виготовлених виробів:

$$З_{n.відр} = \sum_{i=1}^n P_i \times N_{\phi i} \text{ грн.}, \quad (22)$$

де P_i – відрядна розцінка за виготовлення одного виробу i -го виду, грн/шт.;

$N_{\phi i}$ – фактична кількість виробів i -го виду, виготовлених робітником за певний час (найчастіше місяць), шт.;

n – кількість видів виробів.

Практичні задачі

Задача 9.1. У механічному цеху є 24 автомати. Цех функціонує у дві зміни. Норма обслуговування для наладчика 8 одиниць обладнання. Номінальний фонд часу робітника 256 днів, тарифні й додаткові відпустки 28 днів, невиходи по хворобі 3 дні. Розрахувати спискову потребу в наладчиках.

Задача 9.2. Обсяг виробничої програми підприємства в базовому періоді становив 400 млн шт., зросте в плановому періоді на 11 %. Виробіток на одного працюючого в базовому періоді становив 2,3 млн шт. За рахунок поліпшення організації виробництва чисельність виробничого персоналу зменшиться в плановому періоді на 9 чол. Визначити процент росту продуктивності праці і чисельність працюючих на підприємстві в плановому році.

Задача 9.3. Трудомісткість одного виробу дорівнює 0,74 нормо-год., річний обсяг виробництва – 1 млн шт. Підприємство працює у дві зміни, тривалість зміни – 8,1 год. Втрати часу на регламентовані простої – 5 %. Середній процент виконання норм виробітку – 104 %. Визначити планову чисельність робітників - відрядників

Задача 9.4. Планова трудомісткість виробничої програми 5 120 нормо-год., корисний фонд часу робітника – 1 860 год., плановий середній процент виконання норм виробітку – 110 %. Якою повинна бути планова чисельність відрядників.

Задача 9.5. Розрахувати планову чисельність робітників за професіями на основі таких даних: виробнича програма підприємства складає 120 тис. т/рік. Трудомісткість виконання окремих видів робіт на один виріб: токарні роботи – 10 нормо-год., свердлильні роботи – 17 нормо-год., фрезерні роботи – 8 нормо-год., шліфувальні роботи – 6 нормо-год. Середній процент виконання норм складає 109 %, реальний фонд робочого часу одного робітника – 1780 год. Чисельність допоміжних робітників – 23 % від числа відрядників.

Задача 9.6. Визначити виробіток на одного працюючого і його відносне зростання, коли відомо, що в році 245 робочих днів, річний виробіток у базовому періоді складає 456 тис. грн/чол.

Задача 9.7. Виробіток на одного працюючого в базовому періоді – 70 тис. грн, чисельність працюючих – 254 чол. Обсяг товарної продукції в плановому році збільшився на 6 %, питома вага купованих напівфабрикатів у вартості продукції знизиться на 3 %. За планом підвищення ефективності виробництва передбачено умовно вивільнити 35 чол. Визначити планові показники виробітку на одного працюючого і підвищення продуктивності праці.

Задача 9.8. Обчислити економію чисельності робітників завдяки впровадженню технічного засобу, що має знизити трудомісткість виготовлення виробу з 0,8 до 0,5 нормо-год. Плановий річний обсяг виробництва цього виробу становитиме 32 тис. одиниць. Дійсний річний фонд робочого часу одного робітника – 1 300 год. Коефіцієнт виконання робітниками норми виготовлення виробу 0,96.

Задача 9.9. За 40 років національний дохід виріс у 8,5 рази, чисельність населення – на 23 %. Частка зайнятих у матеріальному виробництві в загальній чисельності населення знизилась на 11 %. На скільки відсотків підвищилась продуктивність праці?

Задача 9.10. Робітник протягом місяця за 176 год. роботи виготовляє 352 деталей. При здійсненні заходів з покращення організації робочих місць трудомісткість деталей знизилась на 0,1 год. Скільки деталей робітник виготовить в нових умовах праці, на скільки відсотків підвищиться його продуктивність праці?

Задача 9.11. На обробіток деталі затрачалося 14 хв. Норми часу переглянули і встановили на рівні 12 хв. На скільки відсотків знизилась трудомісткість роботи і підвищилась продуктивність праці ?

Задача 9.12. Бригадою було зібрано 15 технологічних вузлів. За умовами оплати праці на підприємстві розцінка за один зібраний вузол складає 1 820 грн. У разі перевищення планового завдання на 10 % відрядна розцінка

збільшується на 5 %. Якщо план перевиконується на 25 %, відрядна розцінка зростає на 20 %. Визначити відрядний заробіток бригади, якщо планом було передбачено зібрати 10 вузлів.

Задача 9.13. Робітник виготовив 570 деталей замість 520 за планом. За умовами оплати за одну виготовлену деталь виплачується 7,86 грн, у разі виконання плану премія становить 10 %, за перевиконання плану – додатково 10 % від планового заробітку. Визначити заробітну плату робітника.

Задача 9.14. Посадовий оклад інженера становить 9 460 грн на місяць. Із 24 днів за графіком ним відпрацьовано 19 днів (5 днів хворів). З фонду матеріального заохочення йому нарахована премія в розмірі 25 % фактичного заробітку. Обчислити місячну заробітну плату інженера з урахуванням премії.

Задача 9.15. Робітник IV розряду виготовив за місяць 1 700 деталей. Годинна тарифна ставка I розряду – 21,4 грн; тарифний коефіцієнт IV розряду – 1,33; норма виробітку – 5 деталей за годину. Визначити відрядний заробіток робітника за місяць.

Задача 9.16. Погодинник V розряду відпрацював за місяць 184 год. Годинна тарифна ставка робітника V розряду 28,06 грн. За діючим на підприємстві положенням за виконання місячного завдання виплачується премія в розмірі 5 %, за кожен процент перевиконання завдання – 2 % заробітку працівника за тарифом. Завдання виконано на 109 %. Визначити заробіток робітника при погодинно-преміальній системі оплати праці.

Запитання для перевірки

1. Кадри підприємства, їх склад і структура.
  2. Класифікація персоналу підприємства.
  3. Продуктивність праці, показники й методи її вимірювання.
  4. Розрахунок чисельності працюючих на підприємстві.
  5. Баланс робочого часу одного середньооблікового робітника.
  6. Показники руху робочої сили на підприємстві.
  7. Характеристика елементів тарифної системи.
  8. Форми оплати праці, умови їх застосування.
- Системи оплати праці, визначення заробітку за кожною з них.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4 ОСНОВНІ ФАКТОРИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Тема 10 Інвестиції

Теоретичні відомості

Інвестиції – це довгострокові вкладення капіталу у підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку. За функціонально-елементним складом розрізняють наступні види інвестицій: внутрішні інвестиції (реальні і фінансові) та зовнішні інвестиції (прямі і портфельні).

Капітальні вкладення – це періодично здійснювані довгострокові витрати капіталу на відтворення основних засобів і об'єктів соціальної інфраструктури підприємства.

За функціональною цілеспрямованістю розрізняють валові капітальні вкладення і чисті капітальні вкладення.

До складу капітальних вкладень включають:

- 1) вартість будівельно-монтажних робіт;
- 2) вартість усіх видів виробничого устаткування, а також зарахованих до основних засобів інструментів та інвентарю;
- 3) інші капітальні роботи й витрати: вартість земельних ділянок; проектні і науково-дослідні роботи; вартість придбаних патентів і ліцензій; витрати на підготовку експлуатаційних кадрів для підприємств, що будуються тощо.

Етапи планування капітальних вкладень:

- 1) обчислення необхідного обсягу реальних (виробничих) інвестицій на розрахунковий період (рік, кілька років);
- 2) визначення конкретних джерел їхнього фінансування.

Для визначення необхідного обсягу капітальних вкладень використовують залежно від стадії планування два методи:

- Метод прогнозних розрахунків (на підставі показника питомих капітальних вкладень на одиницю приросту виробничої потужності).
- Метод прямих розрахунків (за даними кошторису технічного переозброєння і реконструкції або розширення підприємства).

Джерелами фінансування виробничих інвестицій можуть виступати:

- залучення частини нерозподіленого прибутку;
- рішення про випуск і продаж цінних паперів;
- використання довгострокового кредиту;
- державна субсидія.

Цінні папери – це грошові документи, що засвідчують право володіння або кредитні відносини, визначають взаємини між особою, яка їх випустила (емітентом), та їх власником і передбачають, як правило виплату доходу у вигляді дивідендів чи відсотків, а також можливість передачі грошових прав іншим особам.

За класифікаційними ознаками розрізняють такі види цінних паперів: акція, облігація, казначейські зобов'язання України, ощадний сертифікат, вексель. Сукупність різних видів цінних паперів, що випускаються і перебувають в обігу в Україні, поділяють на три групи:

– *пайові цінні папери*, за якими емітент не несе зобов'язання повернути кошти, інвестовані в його діяльність, але які засвідчують участь у статутному фонді, надають їхнім власникам право на участь в управлінні справами емітента та одержання частини майна за ліквідації емітента.

– *боргові цінні папери*, за якими емітент бере на себе зобов'язання повернути у визначений термін кошти, інвестовані в його діяльність, але які не дають їхнім власникам права на участь в управлінні справами емітента.

– *похідні цінні папери*, механізм обігу, яких зв'язаний із пайовими і борговими цінними паперами та іншими фінансовими інструментами чи правами щодо них.

Запитання для перевірки

1. Склад і структура інвестицій.
2. Визначення обсягу і джерел фінансування виробничих інвестицій.
3. Формування і регулювання фінансових інвестицій (цінних паперів).

Тема 11 Інноваційна діяльність

Теоретичні відомості

Результатом інноваційних процесів є *новини*, а запровадження їх у господарську практику визнається за *нововведення*. Інноваційні процеси започатковуються певними галузями науки, а завершуються у сфері виробництва, сприяючи прогресивним змінам останнього.

Види інноваційних процесів:

– *технологічні* – діяльність підприємства, що пов'язана із розробкою і освоєнням нових технологічних процесів;

– *продукт-інновації* – розробка і впровадження нової або удосконаленої продукції;

– *процесс-інновації* – розробка і освоєння нових методів й форм організації всіх видів діяльності підприємства.

Будь-які локальні і глобальні нововведення різного спрямування можуть забезпечувати максимально можливий прогресивний вплив на виробництво за умови, якщо підприємства використовують їх постійно, комплексно й гармонічно. Найбільший за наслідками вплив на результативність діяльності підприємства справляють технологічні та організаційні нововведення. Інші нововведення впливають на виробництво опосередковано (через ефективність нових організаційно-технічних рішень).

Організаційний прогрес виступає як узагальнена характеристика процесу використання організаційних факторів розвитку та підвищення ефективності виробництва. Його суть полягає в удосконаленні існуючих та застосуванні нових методів і форм організації виробництва і праці, елементів господарського механізму в усіх ланках управління економікою.

Форми організації інноваційного процесу:

1) адміністративно-господарська – передбачає наявність науково-виробничого центру, який об'єднує наукові дослідження і розробки, виробництво і збут нової продукції.

2) програмно-цільова – координаційна форма управління цільовими науково-технічними програмами, за якою учасники програми працюють на своїх підприємствах і свою діяльність погоджують з іншими учасниками

3) ініціативна – організація фінансування науково-технічної, консультативно-управлінської і адміністративної допомоги винахідникам, ініціативним групам, малим підприємствам, створеним для освоєння технічних та інших нововведень.

Інтелектуальний капітал – авансована інтелектуальна власність, що в процесі свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості. До інтелектуального капіталу належать продукт розумової, інтелектуальної праці та продукт творчих зусиль. Інтелектуальний капітал — це знання, що можуть бути перетворені в прибуток та оцінені.

В основу інтелектуального капіталу входить інтелектуальна власність — результат інтелектуальної творчої діяльності, результат власного творчого пошуку, який має бути певним чином об'єктивований, втілений у певну об'єктивну форму та здатним до відтворення.

Нематеріальні ресурси як об'єкт інтелектуальної власності поділяють на об'єкти промислової власності (винахід, корисна модель, промисловий зразок, товарний знак), об'єкти, що охороняються авторським правом (твори в галузі

науки, літератури, мистецтва, комп'ютерна програма, база даних), нетрадиційні об'єкти (раціоналізаторська пропозиція, ноу-хау, комерційна таємниця).

Нематеріальні активи – це категорія, що виникає внаслідок володіння правами на об'єкти інтелектуальної власності та їх використання у господарській діяльності з метою отримання доходу.

До складу нематеріальних активів включають:

- права на володіння об'єктів промислової власності;
- авторські права;
- права на використання створених на підприємстві нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності;
- права на користування земельними ділянками і природними ресурсами;

Реалізація права власності на нематеріальні ресурси можлива або через їх використання самим власником, або надання з його дозволу такого права іншим. Така передача права використання здійснюється у формі ліцензійної угоди.

Ліцензія – це дозвіл на використання технічного досягнення або нематеріального ресурсу протягом певного строку за обумовлену винагороду.

Для визначення вартості окремих об'єктів інтелектуальної власності використовують такі основні підходи:

Найпоширенішим є *витратний підхід*, який полягає у розрахунку витрат на відтворення нематеріальних активів.

Прибутковий підхід виходить з передбачення, що економічна цінність конкретного активу на поточний момент зумовлена розміром доходу, який сподіваються отримати від використання активу в майбутньому.

Ринковий підхід ґрунтується на вартості аналогічних об'єктів, що були реалізовані на ринку. Нематеріальні активи підприємства також підлягають амортизації. Норму амортизаційних відрахувань установлює підприємство залежно від строку використання окремого виду нематеріальних активів. У разі неможливості цього, норма амортизації визначається в розрахунку на 10 років.

Нарахування амортизації нематеріальних активів здійснюється із застосуванням методів, визначених у підпункті 145.1.5 податкового Кодексу, протягом строку дії права користування, який визначається правовстановлюючим документом. Для прав на об'єкти промислової власності

цей строк повинен бути не менше 5 років, для авторських прав та суміжних з ним права – не менше 2 років.

Практичні задачі

Задача 11.1. Підприємство придбало бренд машинобудівельного підприємства вартістю 250 тис. грн. Визначити величину щомісячної амортизації даного нематеріального активу, якщо строк дії права користування становить 10 років і використовується кумулятивний метод амортизації.

Задача 11.2. За даними таблиці 16 визначити річну величину амортизації нематеріальних активів підприємства

Таблиця 16 – Вихідні дані

Групи	Строк дії права користування, років	Первісна вартість, тис. грн	Метод амортизації
Право користування надрами	20	150,0	рівномірний
Права на торговельні марки	15	540,5	кумулятивний
Права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки	6	180,7	
Право на ноу-хау	5	96,0	зменшеного залишку
Права на комп'ютерні програми	3	112,0	кумулятивний
Право на ведення діяльності	10	63,8	рівномірний

Задача 11.3. У середині березня 2017 р. іноземна компанія придбала бренд українського оператора зв'язку за 10,575 млрд грн. Строк дії права користування торговою маркою встановлено 15 років. Визначити величину щомісячної амортизації у 2017 р., якщо перші три місяці амортизація нараховувалась рівномірним методом, наступні чотири місяці – кумулятивним, до кінця року – методом зменшеного залишку.

Задача 11.4. На створення одного з об'єктів нематеріальних активів підприємством витрачено 270 тис. грн. Розрахуйте річну суму амортизації об'єкта з урахуванням його корисного строку служби протягом 4 років кумулятивним методом.

Задача 11.5. Підприємство, що було створено для розробки природного родовища, заплатило за право користування природними ресурсами 720 тис. грн. Підприємство буде існувати до вичерпання балансових запасів корисних копалин, оцінюваних у 32 тис. т. Продуктивність видобутку складає 5 тис. т на рік. Необхідно обчислити річну суму амортизації нематеріальних активів.

Задача 11.6. Витрати на розробку програмного комплексу склали 7,2 млн грн, витрати на його рекламу – 1,3 млн грн. Плановий прибуток підприємства – 1,5 млн грн. Визначити ціну програмного комплексу, якщо передбачуване число користувачів – 15 юридичних осіб.

Задача 11.7. Підприємство займається випуском соків. Воно уклало договір доручення на реєстрацію свого торгового знака з патентним бюро «С&К». Було складено два акти приймання-здавання виконаних робіт. Перший – після подання заяви на 7 520 грн, другий – після одержання свідоцтва на 1 420 грн. Збір за подання заяви – 980 грн. Держмито за видачу свідоцтва – 145 грн. За розробку торгового знака було сплачено 9 500 грн. Визначити вартість нематеріального активу, вказати метод, який для цього використовується.

Задача 11.8 Підприємство уклало з веб-студією авторський договір на виготовлення веб-сайта, через який будуть рекламувати і просувати товари. Вартість сайту – 8 200 грн. За послуги з реєстрації доменного імені сплачено 340 грн. Розрахувати щорічну суму амортизації веб-сайту.

Задача 11.9. Науково-виробниче об'єднання передало підприємству патент з умовою, що 50% отриманого від. використання патенту прибутку протягом 5 років буде надходити на розрахунковий рахунок об'єднання. Визначте вартість патенту за допомогою методу звільнення від роялті, якщо додатковий прибуток підприємства складає 4 000 тис. грн на місяць. Ставка дисконту – 10 %.

Задача 11.10. Підприємство використовує у виготовленні продукції винахід, розроблений його конструкторським бюро. Витрати на виготовлення продукції без використання винаходу складають 127 грн за одиницю. Винахід дає підприємству можливість заощаджувати на кожній одиниці виробленої продукції 18 грн за рахунок виробничих матеріалів і 14 грн за рахунок

трудоу витрат. За прогнозом така тенденція має зберегтися протягом 8 років. Оцініть реальну вартість винаходу, якщо щорічно продаватиметься 23 тис. шт. продукції. Ставка дисконту дорівнює 15 %.

Запитання для перевірки

1. Загальна характеристика інноваційних процесів.
2. Організаційний прогрес.
3. Форми організації інноваційного процесу.
4. Визначення та характеристика інтелектуального капіталу і нематеріальних активів підприємства.
5. Види нематеріальних ресурсів.
6. Підходи до оцінки нематеріальних активів.
7. Амортизація нематеріальних активів.

Тема 12 Оцінювання ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності

Теоретичні відомості

Інноваційний проект – це технічний захід (вдосконалення техніки та технологічного процесу, модернізація об'єкта, організаційно-технічні заходи по вдосконаленню виробництва, управлінські рішення) і рух грошей (інвестиції – сьогодні і доходи – у майбутньому).

Методи оцінки ефективності інвестиційних проектів спираються на принципи, що склалися у світовій практиці:

- моделювання потоків продукції, ресурсів і грошових коштів;
- облік результатів аналізу ринку, фінансового стану;
- підприємства, ступеня довіри до керівників проекту, впливу проекту на навколишнє середовище;
- визначення ефекту шляхом зіставлення майбутніх інвестицій і майбутніх грошових надходжень при дотриманні необхідної норми прибутковості на капітал;
- приведення майбутніх різночасних витрат і доходів до умов їх сумірності по економічній цінності в початковому періоді;
- облік інфляції, затримок платежів та інших факторів, що впливають на цінність використовуваних коштів;
- облік невизначеності та ризиків, пов'язаних із здійсненням проекту.

Структура інноваційного проекту:

- операційна (виробнича) діяльність;
- інвестиційна;
- фінансова.

Теперішня і майбутня вартість грошей:

Майбутня вартість грошей являє собою суму інвестованих у поточний момент грошових коштів, у яку вони перейдуть через певний період часу з урахуванням умов вкладення. Визначення майбутньої вартості грошей пов'язане з процесом нарощення цієї вартості (компаундінга), який являє собою поетапне збільшення вихідної суми шляхом приєднання до її первісного розміру процентних платежів.

Справжня вартість грошей являє собою суму майбутніх грошових надходжень, приведених до теперішнього періоду за допомогою певного коефіцієнта – ставки відсотка (дисконтування). Визначення теперішньої вартості грошей пов'язано з процесом дисконтування цієї вартості. Операція дисконтування як метод обліку фактора часу дозволяє визначити нинішній (поточний) грошовий еквівалент суми, яка буде отримана в майбутньому.

$$MBГ = ТВГ \times (1+k)^n, \quad (23)$$

де *MBГ* – майбутня вартість грошей;

ТВГ – теперішня вартість грошей;

k – обрана ставка відсотка дисконтування;

n – число періодів одержання доходів.

Для розрахунку норми прибутку на капітал використовується формула:

$$НПК = \frac{Пч + А}{К} 100 \%, \quad (24)$$

де *НПК* – норма прибутку на капітал, %;

Пч – чистий прибуток від інноваційного проекту (за рік), грн;

А – амортизація від інвестиційного проекту, (за рік), грн;

К – одноразові вкладення на реалізацію інвестиційного проекту, грн.

Розрахунок номінальної норми (з урахуванням інфляції) прибутку проводиться за формулою:

$$НПн = \left(1 + \frac{НПр}{100}\right) * \left(1 + \frac{I}{100}\right) - 1, \quad (25)$$

де $НПН$ – номінальна норма прибутку, %;
 $НПР$ – реальна норма прибутку, %;
 I – середній рівень інфляції, %.

Методи оцінки інноваційного проєкту:

1. Метод NPV – чистого приведенного доходу;
2. Метод PI – індексу рентабельності;
3. Метод IRR – внутрішньої норми рентабельності
4. Метод PP – терміну окупності (з урахуванням чинника часу і без);
5. Метод зведених витрат.

1. Розрахунок NPV – чистого приведенного доходу (ЧПД)

$$\text{ЧПД} = \sum_{n=0}^t \frac{P}{(1+i)^n} - IC, \quad (26)$$

або

$$\text{ЧПД} = \sum_{n=0}^t \frac{P}{(1+i)^n} - \sum_{m=0}^k \frac{IC}{(1+i)^m}, \quad (27)$$

де P – доходи по роках, $n = 0, 1, \dots, t$;

IC – інвестиційні витрати по роках, $m = 0, 1, \dots, k$;

t – тривалість отримання доходів;

k – тривалість процесу інвестицій.

Ставка i встановлюється аналітиком (інвестором) самостійно, виходячи з щорічного відсотка повернення на капітал.

Коефіцієнт дисконтування

$$d = \frac{1}{(1+i)^n}. \quad (28)$$

У ринковій економіці ця величина визначається, виходячи з депозитного відсотка по вкладах. На практиці вона приймається більше його значення за рахунок інфляції та ризику, пов'язаного з інвестиціями. Якщо прийняти норму дисконту нижче депозитного відсотка, інвестори вирішать вкласти гроші в банк, а не вкласти їх у виробництво, а якщо норма дисконту стане вище депозитного відсотка з урахуванням інфляції і ризику, виникне перетікання грошей в інвестиції, далі – підвищений попит на гроші і, як наслідок, підвищення їх ціни, тобто банківського відсотка.

$\text{ЧПД} > 0$ – проєкт варто прийняти;

$\text{ЧПД} < 0$ – проєкт варто відкинути;

$\text{ЧПД} = 0$ – проєкт ні прибутковий, ні збитковий.

2. Індекс рентабельності PI – відносний показник, це відношення наведених доходів до наведених на ту ж дату інвестиційних витрат:

$$PI = \frac{ДД}{ІВ}, \quad (29)$$

де PI – індекс прибутковості;

$ДД$ – дисконтований дохід за весь термін реалізації проекту;

$ІВ$ – одноразові витрати (інвестиційні витрати).

Якщо:

$PI = 1$ – прибутковість інвестицій точно відповідає нормативу рентабельності i ;

$PI < 1$ – інвестиційний проект нерентабельний.

На відміну від чистого приведеного ефекту індекс рентабельності є відносним показником, тому він зручний при виборі з ряду альтернативних проектів, що мають приблизно однакові значення NPV .

3. Під нормою рентабельності або внутрішньої нормою дохідності IRR розуміють ту розрахункову ставку доходу i , при якій капіталізація регулярно отримуваного доходу дає суму, рівну інвестиціям.

Економічний сенс показника IRR : підприємство може приймати будь-які рішення інвестиційного характеру, рівень рентабельності яких не нижче ціни капіталу (CC).

Показник IRR зв'язується з показником CC таким чином:

якщо:

- $IRR > CC$ – проект варто прийняти;
- $IRR < CC$ – проект варто відкинути;
- $IRR = CC$ – проект не викликає інтересу.

$$IRR = i1 + \frac{NPV1}{NPV1 - NPV2}(i2 - i1), \quad (30)$$

де $i1$ – значення коефіцієнта дисконтування, при якому $NPV1 > 0$,

$i2$ – значення коефіцієнта дисконтування, при якому $NPV2 < 0$.

4. Строк окупності (PP) – це кількість років, через які відбудеться окупність проекту.

Термін окупності може бути визначений за формулою:

$$T = \frac{K}{(Пч + A)}, \quad (31)$$

де T – термін окупності інвестиційного проекту, років;

$Пч$ – річний чистий прибуток, грн;

A – річні амортизаційні відрахування, грн;

K – повна сума витрат на реалізацію інвестиційного проекту, грн.

Термін окупності T з урахуванням фактора часу – показник, що характеризує тривалість періоду, протягом якого сума чистих доходів, дисконтованих на момент завершення інвестицій, дорівнює сумі інвестицій.

5. Метод зведених витрат (ЗВ).

$$ЗВ = ПВ + K * E_n, \quad (32)$$

де $ПВ$ – повні витрати (повна собівартість продукції);

K – сума капіталовкладень;

E_n – нормативний коефіцієнт ефективності капіталовкладень.

$$E_n = \frac{1}{T}, \quad (33)$$

де T – термін окупності.

Практичні задачі

Задача 12.1. У виробництво впроваджується новий агрегат для упакування тари, економічні результати від реалізації якого за роками наведено в таблиці 17.

Таблиця 17 – Вихідні дані

Роки	Доходи, грн	Витрати, грн	Коефіцієнт дисконтування 10 %
1	15 000	10 000	0,9091
2	15 800	11 000	0,8264
3	16 900	14 000	0,7513
4	18 750	18 000	0,683
5	26 000	18 900	0,6209
6	25 000	26 000	0,5645

Завдання:

1. Розрахуйте економічний ефект від використання нового агрегату з урахуванням чинника часу.

2. Обґрунтуйте можливі джерела залучення коштів для купівлі нового обладнання.

Задача 12.2. Інноваційний проект, що реалізується на державному підприємстві характеризується такими параметрами: обсяг інвестицій в проект

становить 1 200 тис. грн (на перший рік припадає 1 000 тис. грн, на другий – 200 тис. грн). Грошові потоки, починаючи з другого року реалізації проекту становитимуть, відповідно, 200, 800, 1 000, 1 000, 1 100 тис. грн. Дисконтна ставка – 20 %. Визначте чистий приведений доход по проекту, індекс рентабельності інноваційного проекту та термін окупності інвестицій.

Задача 12.3. До впровадження у виробництво розглядаються три інноваційні вироби (табл.18)

Таблиця 18 – Вихідні дані

Види виробів	Інвестиції (I), млн. грн	Очікуваний доход, млн. грн
1	475,4	680,3
2	682,3	860,7
3	1 150,5	1 320,8

Визначити, який з цих виробів найбільш рентабельний, зробити висновок.

Задача 12.4. Інвестор отримав кредит у банку в сумі 450 млн грн строком на 4 роки під 18 % річних (складні відсотки).

1) Визначити суму погашення боргу в кінці строку, виплати по відсотках.

2) Визначити суму погашення боргу в кінці строку та виплати по відсотках, якщо застосовуються прості відсотки для нарахування.

Задача 12.5. На підприємстві пропонується впровадити нову лінію для виробництва продукції, очікуванні економічні результати від експлуатації за якої за роками наведено в таблиці 19.

Таблиця 19 – Вихідні дані

Роки	Доходи, грн	Витрати, грн	Коефіцієнт дисконтування 10 %
1	50 000	60 000	0,9091
2	60 000	55 000	0,8264
3	70 000	50 000	0,7513
4	85 000	80 000	0,683
5	60 000	70 000	0,6209

Завдання:

1. Розрахуйте чисту теперішню вартість проекту, індекс рентабельності.
2. Обґрунтуйте можливі джерела залучення коштів для купівлі нового обладнання.

Запитання для перевірки

1. Теперішня і майбутня вартість грошей.
2. Дисконтування і компаундинг.
3. Принципи оцінки інноваційної діяльності.
4. Методи оцінки ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 5 ПРОДУКЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРОДУКЦІЇ

Тема 13 Обґрунтування виробничої програми підприємства

Теоретичні відомості

За умов товарного виробництва та ринкової економіки виготовлена продукція, виконана робота надана послуга є товаром, котрий має не лише споживну вартість, а й вартість (мінову вартість). Міру задоволення потреб ринку можна охарактеризувати, виходячи насамперед із показників обсягу товарів певної номенклатури та асортименту в натуральному вигляді.

Номенклатура продукції – це перелік найменувань виробів, завдання з випуску яких передбачено планом виробництва продукції.

Асортимент – це сукупність різновидів продукції кожного найменування, що різняться за відповідними техніко-економічними показниками (за типорозмірами, потужністю, продуктивністю, дизайном тощо).

Розрізняють натуральні вимірники обсягу продукції: фізичні, умовно-натуральні, нормативно-трудові; вартісні: валова, товарна, реалізована і чиста продукція.

Виробнича програма – це конкретна сукупність завдань щодо обсягу виробництва продукції визначеної номенклатури та асортименту, а також належної якості, на певний календарний період (місяць, квартал, рік, кілька років).

Розробка виробничої програми здійснюється в 2 етапи:

На першому етапі відбувається визначення планового обсягу виробництва в розрізі номенклатури та товарного асортименту продукції в натуральних і грошових вимірниках (на основі вивчення попиту на ринку, обсягах державного замовлення, портфелі замовлень на продукцію). Балансовий метод розробки виробничої програми передбачає узгодження розрахунків споживання і виробничих можливостей підприємства.

Оптимізаційний метод розробки виробничої програми передбачає розрахунок обсягу виробництва, якому відповідає отримання найбільш можливого прибутку.

На другому етапі здійснюється ресурсне обґрунтування виробничої програми (визначення загальної потреби в трудових, матеріальних та інвестиційних ресурсах необхідних для виробництва запланованого обсягу продукції з урахуванням заходів щодо підвищення ефективності їхнього використання)

Запитання для перевірки

1. Загальна характеристика продукції.
2. Етапи розробки виробничої програми.
3. Методи розробки виробничої програми підприємства.

Тема 14 Товарна та цінова політика підприємства

Теоретичні відомості

Товарна політика — визначення та підтримування оптимальної структури асортименту товарів з урахуванням поточних і довготривалих цілей підприємства. Визначення оптимальної номенклатури передбачає включення у виробничу програму підприємства товарів, виробництво та збут яких орієнтовано на ринкові потреби, які позитивно впливають на розвиток підприємства, дають прибуток, сприяють досягненню стратегічних цілей.

Визначаючи оптимальну номенклатуру, різні підприємства додержуються власних напрямків товарної політики. Якщо попит на окремий товар постійно зростає протягом багатьох років, підприємство має можливість спеціалізуватися на його виробництві і збільшувати випуск.

Проте нині у світовій економіці переважає тенденція диверсифікації, тобто розширення товарної номенклатури, створення нової продукції для нових ринків. Розрізняють три види стратегій диверсифікації товарної політики:

- стратегія концентричної (горизонтальної) диверсифікації.
- стратегія вертикальної диверсифікації.
- позовжня диверсифікація.

Ціна – обмінний еквівалент вартості одиниці товару у грошовому вимірі.

За ступенем участі держави у ціноутворенні ціни бувають ринкові(вільні, монопольні, демпінгові) та регульовані(фіксовані, граничні).

За етапом реалізації розрізняють оптові і роздрібні ціни.

За типом транспортної складової розрізняють систему цін «франко-». Встановлення ціни *франко-склад постачальника* спонукає споживача до придбання продукції у найближче розташованих постачальників. Ціна *франко-склад споживача* стимулює до придбання продукції віддалених споживачів, для яких величина транспортних витрат більша за величину середніх, включених у ціну.

Ціни на товар використовують для пристосування до умов ринку: витрат, попиту, конкуренції. Це здійснюється з допомогою змін у прейскурантах, застережень до умов продажу, націнок, надбавок, знижок, компенсацій. Використання механізму цін визначається метою діяльності підприємства і цінова політика може базуватися на таких основних принципах:

- мінімізація витрат;
- зростання попиту;
- протистояння конкурентам.

Суттєвий вплив на вибір політики ціноутворення справляють також властивості товару, що його виробляє фірма: політика запланованого прибутку, політика низьких цін, політика оптимального рівня цін, політика цінової сегментації, політика високих цін, політика «зняття вершків», політика проникнення на ринок.

Запитання для перевірки

1. Товарна політика і стратегії її розвитку.
2. Ціна і її види.
3. Види цінової політики і умови їх застосування.

Тема 15 Системи забезпечення конкурентоспроможності продукції

Теоретичні відомості

Якість продукції – сукупність властивостей продукції, що зумовлюють міру її придатності задовольняти потреби людини відповідно до свого призначення.

До комплексних показників якості (технічного рівня) продукції належать, насамперед: коефіцієнт готовності обладнання, що характеризує

одночасно його безвідмовність і ремонтпридатність; питомі витрати на один кілометр пробігу автомобіля тощо.

Методи визначення рівня якості виробів:

1) Об'єктивний метод полягає в оцінюванні рівня якості продукції за допомогою стендових випробувань та контрольних вимірювань, а також лабораторного аналізу.

2) Органолептичний метод ґрунтується на сприйманні властивостей продукту з допомогою органів чуття людини (зір, слух, смак, нюх, дотик) без застосування технічних вимірювальних та реєстраційних засобів.

3) Диференційований метод оцінки рівня якості передбачає порівнювання одиничних показників виробів із відповідними показниками виробів-еталонів або базовими показниками стандартів (технічних умов).

4) Комплексний метод полягає у визначенні узагальнюючого показника якості оцінюваного виробу, який обчислюється через порівнювання корисного ефекту від споживання (експлуатації) певного виробу і загальної величини витрат на його створення й використання. Іноді для комплексної оцінки якості застосовують середньозважену арифметичну величину з використанням за її обчислення коефіцієнтів вагомості всіх розрахункових показників.

Конкурентоспроможність продукції – це сукупність споживчих властивостей виробу, що характеризують міру задоволення конкретної потреби проти репрезентованої на ринку аналогічної продукції. Розрізняють такі чинники підвищення якості та конкурентоспроможності: технічні, організаційні, економічні та соціальні чинники підвищення якості продукції.

Під стандартизацією розуміють встановлення застосування єдиних правил з метою впорядкування діяльності в певній галузі. Результати стандартизації відображаються в спеціальній нормативно-технічній документації. Основними її видами є: стандарти й технічні умови, Галузеві стандарти, Державні стандарти, Міжнародні стандарти ІСО серії 9000.

Розрізняють обов'язкову й добровільну сертифікацію. Обов'язкова сертифікація здійснюється виключно в межах державної системи управління суб'єктами господарювання, охоплює перевірку й випробування продукції з метою визначення її характеристик (показників) та дальший державний технічний нагляд за сертифікованими виробами. Добровільна сертифікація може проводитись з ініціативи самих суб'єктів господарювання на відповідність продукції вимогам, котрі не є обов'язковими.

Запитання для перевірки

1. Якість продукції та методи її оцінки.
2. Конкурентоспроможність продукції і чинники її підвищення.
3. Стандартизація та сертифікація продукції.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 6 РЕЗУЛЬТАТИ І ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА. ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Тема 16 Витрати підприємства

Теоретичні відомості

Витрати – це визначення затрат факторів, необхідних для здійснення підприємством виробничої та комерційної діяльності, у грошовому вираженні.

У загальному вигляді витрати визначаються як добуток величини затрачених факторів виробництва і ціни за одиницю фактора.

Собівартість продукції – це витрати, безпосередньо пов'язані з виробництвом продукції.

Класифікаційні ознаки витрат	Класифікаційні групи
I. За економічними елементами	1. Матеріальні витрати. 2. Витрати на оплату праці. 3. Відрахування на соціальні заходи. 4. Амортизація основних засобів та нематеріальних активів. 5. Інші витрати.
II. За ступенем однорідності	1. Одноелементні статті витрат. 2. Комплексні статті витрат.
III. За методом віднесення до собівартості одиниці продукції	1. Прямі витрати. 2. Непрямі витрати.
IV. За ступенем залежності від обсягу виробництва	1. Постійні витрати. 2. Змінні витрати.

Одноелементні статті витрат – такі, що складаються з витрат, які належать до одного елемента. Комплексні статті витрат, навпаки, містять у собі витрати, що належать до різних елементів витрат.

До прямих витрат належать витрати, безпосередньо пов'язані з виготовленням окремих видів робіт (послуг) і величина яких може бути визначена точно. Непрямі витрати не пов'язані з виготовленням конкретного

виду продукції (послуги), відносяться до всієї номенклатури продукції і розподіляються між окремими калькуляційними одиницями посередньо.

До постійних витрат належать такі, величина яких не змінюється із зміною обсягу виробництва. Вони повинні бути сплаченими, навіть якщо підприємство не виготовляє деякий час продукцію (послуги). Змінні витрати, навпаки, збільшують або зменшують свою величину пропорційно до зміни обсягу виробництва.

Практичні задачі

Задача 16.1. Визначити величину матеріальних витрат на виробництво 1 т харчових продуктів із м'яса мідій: крем-соус, консерви, ікра білкова, крекер. Дані щодо питомих витрат (кг на 1 т продукту) наведено в таблиці 20.

Таблиця 20 – Вихідні дані

Види матеріалів	Ціна, грн/кг	Крекер	Крем-соус	Консерви	Ікра білкова
Мідійний бульйон	1,24	920	150	-	4000
Манна крупа	4,24	161	-	-	-
Крохмаль	8,48	537	-	-	-
Цукор	7,31	20	25	-	-
Часник	7,23	4,3	-	-	-
Сода харчова	7,50	1,5	-	-	-
Лимонна кислота	19,28	1,5	-	-	-
Рослинна олія	10,70	600	720	-	-
Сіль	1,55	15	15	11,2	-
Гірчиця	10,73	-	70	-	-
Оцет	3,09	-	20	-	-
Яблучний пектин	5,64	-	0,8	-	-
М'ясо мідій	7,84	-	-	700	-
Соус	6,26	-	-	338	-
Ароматизатори	425,0	-	-	-	0,2
Харчовий барвник	385,0	-	-	-	0,1

Задача 16.2. У звітному році собівартість продукції становила 287 тис. грн. У структурі витрат матеріальні витрати складають 45 %, витрати на оплату праці – 25 %. У плановому році передбачається зниження матеріальних витрат на 5 %, збільшення витрат на оплату праці на 10 % (через зростання розміру мінімальної заробітної плати). Визначити собівартість продукції у плановому році.

Задача 16.3. Накладні витрати підприємства за місяць характеризуються такими даними, грн:

Витрати на контроль якості продукції	-	7 525
Оплачена відпустка	-	6 200
Витрати на допоміжних робітників	-	6 000
Витрати на механічну обробку	-	9 400
Витрати на робочу силу з технічного обслуговування верстатів	-	4 500
Витрати на електроенергію	-	9 720
Ручні інструменти	-	1 171
Страховання верстатів	-	185
Страховання будівлі цеху	-	150
Оренда виробничих приміщень	-	2 500
Амортизація верстатів	-	9 250
	Разом	56 601

На підприємстві виготовляються чотири види продукції, витрати ресурсів на їх виробництво наведено в таблиці 21.

Таблиця 21– Вихідні дані

Показники	Види продукції				Разом
	А	Б	В	Г	
Площа цеху, м ²	1 800	1 500	800	900	5 000
Електроенергія, кВт-год.	27 000	6 600	8 500	6 500	48 600
Вартість обладнання, тис.грн	30	20	8	16	74
Допоміжні робітники, чол.	3	3	1	1	8
Усього робітників, чол.	19	24	12	7	62
Години з технічного обслуговування верстатів	3 000	2 000	3 000	1 000	9 000
Машино-години роботи верстатів	30 000	36 000	19 000	8 000	93 000
Витрати на механообробку	3 500	4 300	1 000	600	9 400
Ручні інструменти	491	441	66	173	1 171
Витрати на контроль	2 050	2 200	1 775	1 500	7 525

Необхідно розподілити зазначені витрати за окремими видами продукції, використовуючи такі критерії розподілу:

- 1) площа;
- 2) кВт-год;
- 3) вартість обладнання;
- 4) кількість допоміжних робітників;
- 5) загальна кількість робітників;
- 6) кількість годин з технічного обслуговування верстатів;
- 7) прямий розподіл.

Задача 16.4. На підприємстві було виготовлено 20 т м'ясних і 45 т овочевих консервів, 10 т супровідної продукції. Розмір оплати праці на виготовлення 1 т м'ясних консервів – 125,68 грн, овочевих консервів – 106,82 грн, іншої продукції – 98,77 грн. Визначити розмір непрямих витрат у

собівартості кожного виду продукції, якщо загальна їх величина складає 304 тис. грн.

Задача 16.5. Визначити собівартість виготовлення вала керма, якщо маса заготовки – 8,5 кг, чиста вага – 7 кг. Ціна заготовки складає 56 грн, вартість відходів – 500 грн/т. Витрати на оплату праці при виготовленні одиниці продукції становлять 12,36 грн, загальновиробничі витрат – 150 % від фонду оплати праці, адміністративні витрати – 90 %.

Задача 16.6. Використовуючи наведені приклади графіків, визначити модель поведінки запропонованих видів витрат. На вертикальних осях графіків відображається загальна вартість у гривнях, по горизонталі – випуск продукції. Графіки можуть використовуватись кілька разів:

1. Амортизаційні відрахування, обчислені методом нарахування пропорційно виготовленої продукції.

2. Заробітна плата працівника за погодинною формою оплати.

3. Заробітна плата працівника за відрядною формою оплати з фіксованим мінімумом.

4. Заробітна плата ремонтного персоналу. На кожного працівника припадає 1 000 машино-годин або менше (тобто одна людина повинна відпрацювати 0 – 1 000 годин, дві – 1 001–2 000 годин...).

5. Орендна плата за приміщення цеху.

6. Вартість мастильних матеріалів для верстатів. Вартість на одиницю матеріалу зменшується з кожним використаним 1 кг цих матеріалів (1 кг – 10 грн, 2 кг – 19,98 грн, 3 кг – 29, 94 грн... Мінімально припустима ціна – 9,2 грн за 1 кг).

7. Амортизаційні відрахування, обчислені рівномірним методом.

8. Заробітна плата працівника за відрядною формою оплати.

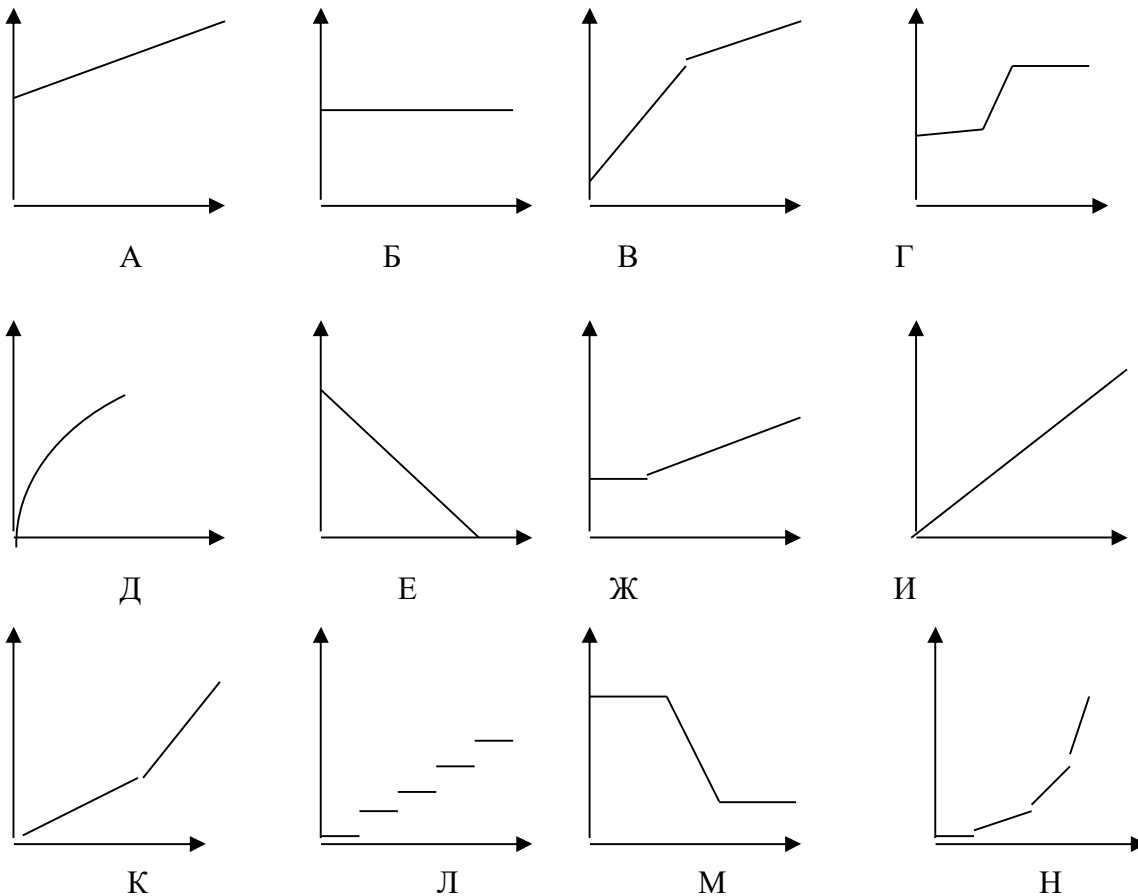
9. Заробітна плата працівника за відрядно-прогресивною системою оплати праці.

10. Орендна плата за приміщення цеху. В угоді зазначена величина орендної плати 100 тис. грн, яка зменшується на 1 грн за кожну основну людино-годину, що була відпрацьована понад 200 тис. год. Однак мінімальна орендна плата дорівнює 20 тис. грн і повинна бути сплачена.

11. Вартість використаних основних виробничих матеріалів.

12. Витрати на електроенергію. Встановлена фіксована плата за споживання електроенергії в межах певної норми, плюс додаткова оплата за

кожний кВт електроенергії, спожитої понад встановлений норматив.

Задача 16.7. Визначити величину витрат підприємства у наступному році в разі збільшення обсягу виробництва на 23 %, якщо в попередньому році вона становила 648 тис. грн, з них величина постійних витрат – 238 тис. грн.

Задача 16.8. Виробнича потужність підприємства, на якому виготовляється один вид продукції, склала 800 тис. шт. на рік, виручка від реалізації продукції – 4 320 тис. грн. Постійні витрати виробництва становлять 800 тис. грн, змінні витрати – 1 600 тис. грн. Визначити критичний обсяг виробництва продукції.

Задача 16.9. Ціна реалізації виробу за планом склала 400 грн, а фактично була підвищена на 12 %. Постійні витрати дорівнюють 3 000 тис. грн, змінні витрати на одиницю продукції – 250 грн. Визначити ступінь впливу зміни ціни на критичний обсяг випуску продукції.

Задача 16.10. На підприємстві виробництво пральних машин здійснюється в трьох виробничих цехах (механічної обробки, збирання і

фарбування), і за допомогою двох служб (транспортування матеріалів і контроль якості продукції). Необхідно розподілити накладні витрати за виробничими підрозділами і визначити собівартість виготовлення пральної машини.

У звітному році при виготовлені 1500 машин були здійснені такі витрати, дол. США:

Таблиця 22 – Вихідні дані

Види витрат	Цех механ. обробки	Цех збирання	Фарбувальний цех	Транспортна служба	Служба якості
Матеріальні витрати	240 000	160 000	40 000	4 000	-
Витрати на оплату праці	10 000 год. по 3,72\$	5 000 год. по 2,88\$	3 000 год. по 3,60\$	8 000	11 200
Інші витрати	41 920	12 960	7 920	8 000	2 400

Частка участі служб в одержанні прибутку (%) оцінюється таким чином:

Таблиця 23 – Вихідні дані

Показники	Цех мех. обробки	Цех збирання	Фарбувальний цех	Транспортна служба	Разом
Транспортна служба	60	30	10	-	100
Служба якості	40	30	20	10	100

Задача 16.11. Визначити структуру витрат підприємства за економічними елементами за даними таблиці 24 (тис. грн)

Таблиця 24 – Вихідні дані

Показники	Підприємство енергетики	Підприємство зв'язку	Комунальне підприємство
1. Матеріальні витрати	446 537,3	756,9	27 450,4
2. Витрати на оплату праці	76 330,5	1 832,3	21 154
3. Відрахування на соц. заходи	28 108,4	677,4	8 000,4
4. Амортизація	17 669,9	587,3	8 666,6
5. Інші витрати	44 550,2	70,6	19 042,4
Разом	61 3196,3	301,6	84 313,8

Запитання для перевірки

1. Виробничі витрати.
2. Собівартість продукції.
3. Класифікація витрат.
4. Фактори зниження собівартості продукції.

Тема 17 Фінансово-економічні результати суб'єктів господарювання

Теоретичні відомості

Доходи – це надходження коштів від будь-якої діяльності.

Основна діяльність – це операції, пов'язані з виробництвом та реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), яка є метою діяльності підприємства.

Інвестиційна діяльність – це придбання і реалізація необоротних активів.

Фінансова діяльність – це операції, що приводять до зміни розміру й складу власного і позикового капіталу підприємства.

<i>Дохід (виручка) від реалізації продукції</i>									
Податок на додану вартість	Акцизний збір	<i>Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції</i>							
		Прямі матеріальні витрати	Прямі витрати на оплату праці	Інші прямі витрати	Загальногосподарські витрати	<i>Валовий прибуток</i>			
						Адміністративні витрати	Витрати на збут	Інші операційні витрати	<i>Прибуток до оподаткування</i>
		Податок на прибуток	<i>Чистий прибуток</i>						

Прибуток – це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з їх отриманням витрати. Прибуток – це якісний показник, оскільки його величина відображає зміну обсягів доходів підприємства, рівня використання ресурсів, величини поточних витрат. Тобто прибуток, як кінцевий результат діяльності, синтезує всі сторони діяльності підприємства, ефективність його господарської діяльності.

Існують такі види прибутку, що класифікуються за такими ознаками:

- 2) за видами діяльності:

- прибуток від операційної діяльності, тобто прибуток від реалізації, який визначається як різниця доходу від реалізації, зменшена на суму нарахованого ПДВ, акцизного збору, суми витрат, включених до собівартості продукції, адміністративних витрат, витрат на збут;

- прибуток від інвестиційної діяльності, який отримано від діяльності, що не зв'язана з реалізацією продукції;

- прибуток від фінансової діяльності – прибуток, який отримано від діяльності, яка призвела до зменшення власного та позикового капіталу;

- прибуток від надзвичайної діяльності – прибуток (збиток) від стихійних лих;

3) за характером використання:

- розподілений прибуток – прибуток, який розподіляється у звітному періоді за напрямками, передбаченими установчими документами (формування статутного капіталу);

- нерозподілений прибуток – сума прибутку, яка не була розподілена у звітному періоді;

4) за складом:

- валовий прибуток – прибуток від реалізованої продукції, який розраховується шляхом різниці чистого доходу і собівартістю реалізованої продукції;

- маржинальний прибуток – граничний додатковий прибуток, отриманий внаслідок реалізації додаткової продукції;

- загальний прибуток – загальна сума прибутку підприємства, що включає фінансові результати від різних видів його діяльності.

Рентабельність – це відносний рівень прибутку, який характеризує ефективність діяльності підприємства і визначається як процентне відношення суми одержаного прибутку до будь-якого показника діяльності (витрат або ресурсів). Коефіцієнти рентабельності розрізняються за об'єктом визначення та видом прибутку. Найчастіше використовується показник рентабельності витрат:

$$Kp = \frac{\text{Прибуток}}{\text{Витрати}} \times 100\% . \quad (34)$$

Практичні задачі

Задача 17.1. Виробнича собівартість верстата склала 24,7 тис. грн. Визначити, як зміниться рентабельність верстата, якщо планується скоротити витрати на 3,6 % і відпускна ціна залишиться така сама – 34,2 тис. грн.

Задача 17.2. Готель в центрі міста має свою пральню. Оскільки рівень завантаження готелю останнім часом був невеликий – близько 20 %, і потужності пральні не використовувались повною мірою, було вирішено відокремити пральню в самостійну господарчу ланку. Установчим договором передбачено, що замовлення готелю будуть виконуватися за ціною з 1 % рентабельності. Для інших споживачів ціна буде враховувати 30 % рентабельності. Визначити ціну прання для різних споживачів, доходи, прибуток і рентабельність пральні, якщо загальний обсяг прання становить 70 т білизни, з яких 24 т – білизна готелю. Витрати на прання всієї білизни становили 330 тис. грн.

Задача 17.3 Підприємство, яке виготовляє фасонні елементи трубопроводів, планує розширити асортимент своєї продукції за рахунок нових споживачів у Росії. Визначити величину прибутку і рівень рентабельності нової асортиментної групи за даними, наведеними в таблиці 25.

Таблиця 25 – Вихідні дані

Найменування продукції	Типорозмір, мм	Кількість, шт.	Ціна, грн/шт.	Собівартість, грн/шт.
1.Відводи	14-89	44000	8,0	7,0
2.Відводи, що виготовляється на ТВЧ	89-426	19800	104,0	92,0
3.Відводи з легованих сталей	85-325	18400	160,0	145,0
4. Відводи чавунні	477-830	1100	164,0	148,0
5. Труби	14-426	22000	98,0	90,0
6.Переходи	14-426	8000	39,0	35,0
7.Трійники	14-45	4400	10,0	9,0
8.Трійники	50-426	4500	85,0	75,0
9.Трійники	477-830	1300	310,0	280,0

Задача 17.4. На виробничому підприємстві виготовляються вироби, на одиницю яких витрачається 50 кг матеріалу, (покупна ціна складає 800 грн за т). Основна заробітна плата в розрахунку на одиницю виробу складає 8 грн, додаткова заробітна плата – 10 % від основної зарплати, відрахування на соціальні заходи – 39,4 %. Витрати на утримання і експлуатацію устаткування становлять 50 % від основної заробітної плати. Загальновиробничі витрати підприємства дорівнюють 3184 тис. грн, адміністративні – 637 тис. грн. Загальна сума заробітної плати виробничих робітників за відрядними розцінками складає 1 500 тис. грн. Витрати на збут заплановані в розмірі 3 %

від виробничої собівартості виробу. Рентабельність одиниці продукції складає 18 %. Розрахувати повну собівартість і відпускну ціну одиниці продукції на підприємстві.

Задача 17.5. Підприємство в звітному році реалізувало 18 000 од. продукції. Ціна реалізації одиниці продукції складала 250 грн. Змінні витрати в розрахунку на одиницю продукції – 140 грн, а постійні витрати на весь річний випуск продукції – 650 тис. грн. Визначити критичний обсяг виробництва і додатковий розмір прибутку, який одержить підприємство при скороченні змінних витрат на 8 %, а постійних витрат на 35 тис. грн. Як зміниться показник рентабельності продукції?

Задача 17.6. За планом діяльності виробничого цеху підприємства обсяг реалізації продукції склав 365 тис. грн, а собівартість продукції – 290 тис. грн, у тому числі витрати на заробітну плату виробничих робітників – 70 тис. грн. Визначити коефіцієнт приросту доходу виробничого цеху підприємства, якщо обсяг реалізації збільшився на 14 %, а частка умовно-постійних витрат у собівартості продукції цеху складає 0,27.

Задача 17.7. Підприємство, яке випускає однорідну продукцію, має такі витрати на одиницю продукції: сировина і матеріали – 3 грн, витрати на оплату праці – 2 грн, інші витрати – 0,8 грн. Ціна реалізації одиниці виробу складає 6,8 грн. Визначити необхідний обсяг реалізації продукції, який би забезпечив одержання 10 000 грн чистого прибутку, якщо податок на прибуток 25 %.

Задача 17.8. На основі даних, наведених у табл. 26, визначити чистий дохід від реалізації продукції, валовий прибуток, прибуток від операційної діяльності, прибуток від звичайної діяльності.

Таблиця 26 – Вихідні дані

Показники	тис. грн
1	2
Виручка від реалізації продукції	6 000
ПДВ	1 000
Елементи виробничої собівартості:	
• прями матеріальні витрати	1 600
• прями витрати на оплату праці	900
• інші прями витрати	700

Продовження таблиці 26

1	2
Адміністративні витрати	820
Витрати на збут	210
Сума штрафів, сплачених підприємством	1,5
Прибуток, отриманий від оренди	2,1
Сума відсотків, сплачених за кредит	1,8
Отримані дивіденди на придбані підприємством акції	0,6
Прибуток від продажу основних засобів	0,3

Задача 17.9. За планом діяльності виробничого цеху підприємства обсяг реалізації продукції склав 265 тис. грн, а собівартість продукції – 370 тис. грн, у тому числі витрати на заробітну плату виробничих робітників – 50 тис. грн. Визначити коефіцієнт приросту доходу виробничого цеху підприємства, якщо обсяг реалізації збільшився на 21 %, а частка умовно-постійних витрат у собівартості продукції цеху складає 0,36.

Задача 17.10. Визначити показники рентабельності за даними, наведеними у таблиці 27 (тис. грн)

Таблиця 27 – Вихідні дані

Показники	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Фінансовий результат від звичайної діяльності	6 978,3	5 516,6	14 996,6
Фінансовий результат від усіх видів діяльності	6 328,3	5 227,9	9 287,9
Середньорічна вартість основних засобів	238 176,4	245 944,9	253 474,9
Доходи	36 589,1	42 715,0	51 495,1
Витрати	24 971,3	32 732,1	40 977,9

Запитання для перевірки

1. Дохід, його види.
2. Прибуток і фінансові показники.
3. Види рентабельності.

Тема 18 Інтегральна ефективність діяльності підприємства та його конкурентоспроможність

Теоретичні відомості

Ефективність виробництва являє собою комплексне відбиття кінцевих результатів використання всіх ресурсів виробництва за певний проміжок часу.

Ефективність виробництва характеризує підвищення продуктивності праці, найбільш повне використання виробничих потужностей, сировинних і

матеріальних ресурсів, досягнення найбільших результатів при найменших витратах.

Оцінка інтегральної економічної ефективності проводиться шляхом зіставлення результатів виробництва з витратами.

Під результатами виробництва розуміють його корисний кінцевий результат у вигляді:

1) матеріалізованого результату процесу виробництва, що вимірюється обсягом продукції в натуральній і вартісній формах;

2) народногосподарського результату діяльності підприємства, який включає не тільки кількість виготовленої продукції, але й охоплює її споживчу вартість.

Кінцевим результатом виробничо-господарської діяльності підприємства за певний проміжок часу є чиста продукція, тобто новостворена вартість, а кінцевим фінансовим результатом комерційної діяльності - прибуток.

Ефективність виробництва можна класифікувати за окремими ознаками на такі види:

- За наслідками – економічна, соціальна та екологічна;
- За місцем отримання ефекту – локальна (госпрозрахункова) і народногосподарська;
- За видом ефекту – первинна (одноразовий ефект) і мультиплікаційна (багаторазово-повторювана);
- За метою визначення – абсолютна (характеризує загальну величину ефекту або в розрахунку на одиницю витрат чи ресурсів) і порівняльна (при виборі оптимального варіанта з декількох варіантів господарських чи інших рішень).

Всі разом узяті види ефективності формують загальну інтегральну ефективність діяльності підприємства.

Досягнення економічного або соціального ефекту пов'язано з необхідністю здійснення поточних і одноразових витрат. До поточних відносяться витрати, що включаються в собівартість продукції. Одноразові витрати – це авансовані кошти на створення основних і приріст оборотних засобів у формі капітальних вкладень, які дають віддачу тільки через якийсь час.

Вимірювання ефективності: критерії та система показників ефективності виробництва

Вимірювання ефективності виробництва передбачає встановлення критерію економічної ефективності, який повинен бути єдиним для всіх ланок

економіки – від підприємства до народного господарства в цілому. Таким чином загальним критерієм економічної ефективності виробництва є зростання продуктивності праці.

На сучасному етапі економічна ефективність виробництва оцінюється на основі даного критерію, що виражається в максимізації зростання національного чистої продукції на одиницю праці.

На рівні підприємства формою єдиного критерію ефективності його діяльності може слугувати максимізація прибутку.

Ефективність виробництва знаходить конкретне кількісне вираження у взаємозалежній системі показників, що характеризують ефективність використання основних елементів виробничого процесу. Система показників економічної ефективності виробництва повинна відповідати наступним принципам:

- забезпечувати взаємозв'язок критерію і системи конкретних показників ефективності виробництва;
- визначати рівень ефективності використання всіх видів ресурсів, які використовуються у виробництві;
- забезпечувати вимірювання ефективності виробництва на різних рівнях управління;
- стимулювати мобілізацію внутрішньовиробничих резервів підвищення ефективності виробництва.

З урахуванням зазначених принципів може бути визначена наступна система показників оцінки ефективності виробництва:

1) узагальнюючі показники:

- виробництво чистої продукції на одиницю витрат ресурсів;
- прибуток на одиницю загальних витрат;
- рентабельність виробництва;
- витрати на 1 гривню товарної продукції;
- частка приросту продукції за рахунок інтенсифікації виробництва
- народногосподарський ефект використання одиниці продукції;

2) показники ефективності використання праці (персоналу):

- темп зростання продуктивності праці;
- частка приросту продукції за рахунок збільшення продуктивності праці;
- абсолютне і відносне вивільнення працівників;
- коефіцієнт використання корисного фонду робочого часу;
- трудомісткість одиниці продукції;

3) показники ефективності використання виробничих засобів:

- загальна фондоддача;
- фондоддача активної частини основних засобів;
- рентабельність основних засобів;
- фондомісткість одиниці продукції;
- матеріаломісткість одиниці продукції;
- коефіцієнт використання найважливіших видів сировини і матеріалів;

4) показники ефективності використання фінансових коштів:

- оборотність оборотних коштів;
- рентабельність оборотних коштів;
- відносне вивільнення оборотних коштів;
- питомі капітальні вкладення (на одиницю приросту потужності або продукції);
- рентабельність капітальних вкладень;
- термін окупності капітальних вкладень і ін.

Рівень економічної ефективності в промисловості залежить від різноманіття взаємопов'язаних факторів. Для кожної галузі промисловості внаслідок її техніко-економічних особливостей характерні специфічні фактори ефективності.

Все різноманіття чинників зростання ефективності можна класифікувати за трьома ознаками:

1) джерелами підвищення ефективності, основними з яких є: зниження трудо-, матеріало-, фондо-і капіталомісткості виробництва продукції, раціональне використання природних ресурсів, економія часу і підвищення якості продукції;

2) основним напрямом розвитку і вдосконалення виробництва, до яких відносяться: прискорення науково-технічного прогресу, підвищення техніко-економічного рівня виробництва; вдосконалення структури виробництва, впровадження організаційних систем управління; вдосконалення форм і методів організації виробництва, планування, мотивації та ін.

3) рівнем реалізації управління виробництвом, залежно від якого фактори підрозділяються на:

а) внутрішні (внутрішньовиробничі), основними з яких є: освоєння нових видів продукції; механізація і автоматизація, впровадження прогресивної технології і новітнього устаткування, поліпшення використання сировини, матеріалів, палива, енергії; вдосконалення стилю управління і ін;

б) зовнішні – це вдосконалення галузевої структури промисловості і виробництва, державна економічна та соціальна політика, формування ринкових відносин і ринкової інфраструктури та інші фактори.

Конкурентоздатність підприємства розглядається як здатність підприємства (реальна або потенційна) проектувати, виготовляти та реалізовувати конкурентоспроможну продукцію, а також цілеспрямовано взаємодіяти з ринковим оточенням.

Конкурентоздатність підприємства може бути розглянута як відносна категорія і як категорія комплексна. Конкурентоздатність підприємства не є постійною характеристикою й означає здатність вести успішну конкурентну боротьбу, протистояти основним конкурентам у визначений період. Зі змінами в зовнішнім і внутрішнім середовищі підприємства міняються також його порівняльні конкурентні переваги. У зв'язку з цим, можна стверджувати, що конкурентоздатність підприємства поняття відносне, тому що його можна визначити лише на підставі зіставлення окремих характеристик підприємства з характеристиками інших, аналогічних підприємств.

Дослідження конкурентоздатності як відносної характеристики базується на теорії конкурентної переваги, розробленої М. Портером. Під конкурентною перевагою розуміється відмінність процесу функціонування та розвитку підприємства від інших аналогічних підприємств, що забезпечує успіх у конкуренції. Конкурентна перевага підприємства визначається тим, наскільки чітко воно може організувати всю систему. Всі конкурентні переваги підрозділяються на дві групи.

1. Переваги нижчого порядку. Вони базуються на вартості або доступності факторів виробництва, ресурсному забезпеченні. Конкурентні переваги цього класу, як правило, не є наслідком цілеспрямованої діяльності підприємства. За певних умов вони можуть бути легко відтворені конкурентами з відносно невеликими витратами в стислий термін і не гарантують стабільного положення на ринку

2. Переваги вищого порядку є наслідком цілеспрямованої діяльності підприємства і, як правило, пов'язані зі значними витратами, не можуть бути відтворені за короткий термін. Значення переваг вищого порядку полягає в тому, що вони не тільки дозволяють підвищити рівень конкурентоздатності підприємства, але і забезпечують можливість збереження на тривалий період часу досягнутих конкурентних позицій.

М. Портер встановив, що тривалість утримання конкурентної переваги залежить:

- 1) від джерела переваги (переваги низького рангу і переваги більш високого порядку);
- 2) від кількості наявних у підприємства явних джерел конкурентної переваги;
- 3) від активності в модернізації виробництва та інших видів діяльності підприємства.

Найбільш типовими причинами інновацій, що дають конкурентні переваги підприємству, є: нові технології, нові або змінені запити покупців, поява нового сегмента галузі, зміна вартості або наявності компонентів виробництва, зміна у законодавстві або урядовій політиці.

Формування набору конкурентних переваг підприємства повинно узгоджуватися з комплексним підходом, який означає, що мають бути визначені конкурентні переваги, які відображають всі сфери господарчої та управлінської діяльності підприємства. По-перше, визначаються фактори, що складають функцію корисності відносно певної групи товарів. По-друге, формується сукупність всіх можливих відносно факторів корисності конкурентних переваг. По-третє, оцінюється «сила» конкурентних переваг. По-четверте, виконується структурний аналіз конкурентних переваг з оцінкою їх уразливості. По-п'яте, формується сукупність конкурентних переваг, які максимізують функцію корисності. По-шосте, визначаються напрямки інвестицій для посилення конкурентних переваг або створення нових.

Аналіз набору конкурентних переваг передбачає необхідність формування та дослідження всього комплексу потенційних конкурентних переваг, які може використати підприємство, працюючи в цій галузі.

Для досягнення запланованих конкурентних переваг потрібна адаптована до ринкових умов система критеріїв забезпечення конкурентних переваг. До набору критеріїв повинні пред'являтися наступні вимоги повнота набору (охоплення найважливіших аспектів), дієвість, ненадмірність (відсутність дублювання обліку тих самих аспектів), мінімальна розмірність.

При аналізі конкурентних переваг необхідно враховувати: унікальність конкурентної переваги: ступінь позитивного впливу конкурентної переваги на результати діяльності підприємства: складність імітації конкурентної переваги; довгостроковість або тривалість досягнення іншими підприємствами конкурентних переваг підприємства.

Інший підхід до дослідження конкурентоздатності базується на аналізі процесів, що відбуваються у внутрішній середовищі і відбивають його взаємозв'язок із зовнішнім середовищем. При цьому конкурентоздатність

підприємства розглядається як система, що складається з безупинно взаємодіючих факторів і ступеня реалізації потенційних можливостей підприємства з придбання й утримання протягом досить тривалого часу конкурентної переваги.

З погляду системного підходу конкурентоздатність підприємства може бути представлена як властивість системи змінювати траєкторію руху або намічений режим функціонування в процесі адаптації до впливів навколишнього середовища з метою збереження та розвитку вже наявних або створення нових конкурентних переваг. Конкурентоздатність припускає більш високий рівень самоорганізації та самонастроювання системи.

Усю сукупність факторів, що впливають на підприємство, та, відповідно, на його конкурентоздатність, можна розділити на три групи: цілі, що ставить перед собою підприємство; ресурси, що є у розпорядженні підприємства; фактори зовнішнього середовища прямого та непрямого впливу на підприємство.

Запитання для перевірки

1. Що розуміється під конкурентоздатністю підприємства.
2. Система показників оцінки ефективності виробництва.
3. Результати і ефективність виробництва.
4. Фактори конкурентоздатності.

РОЗРАХУНКОВО-ГРАФІЧНА РОБОТА

РГР з дисципліни «Економіка підприємства» призначена для студентів спеціальності 051 - Економіка. Мета роботи – зміцнити теоретичні знання за модулем 1 дисципліни й розвинути практичні навички вирішення економічних питань діяльності підприємств.

РГР складається з трьох завдань за окремими навчальними модулями. Варіанти завдань визначають за вказівками, наведеними в кожному завданні. Перед виконанням РГР слід вивчити теоретичний матеріал за лекціями і рекомендованою літературою. При виконанні роботи студенти можуть отримати консультацію у викладача.

РГР виконують на листах формату А4 (з наданням інформації щодо назви навчального закладу, кафедри, дисципліни, прізвища і учнівського шифру студента) і здають на перевірку протягом першого тижня навчального семестру.

Критерії оцінювання. РГР вважається зарахованою і студент допускається до складання заліку, якщо

- розрахунки здійснено за даними індивідуального варіанта студента і оформлено відповідно до встановлених вимог;
- результати виконання завдань є правильними, або містять несуттєві помилки, що не впливають на результативність виконання завдання в цілому;
- студент може навести докладну інформацію про здійснені розрахунки;
- відповіді на теоретичні Запитання з теми, за якою виконується завдання, є вичерпними або містять незначні неточності, які за допомогою викладача швидко студентом виправляються.

РГР вважається не зарахованою і студент не допускається до складання заліку, якщо при виконанні й захисті контрольної роботи порушено будь-який критерій оцінювання.

Теоретичне завдання № 1

Завдання : На підставі вихідних даних виконати:

Обрати і розкрити Запитання за порядковим номером у академічному журналі.

1. Економіка підприємства – сутність і фактори виробництва.

2. Підприємництво і функції підприємницької діяльності.
3. Договірні відносини в підприємницькій діяльності.
4. Оферта – види і порядок перетворення на договір.
5. Підприємство – сутність і законодавча основа діяльності.
6. Система цілей діяльності підприємства.
7. Види підприємств за формою власності.
8. Види підприємств за приналежністю капіталу і за характером діяльності.
9. Види підприємств за розміром і видом об'єднання.
10. Організаційно - правові форми підприємств.
11. Характеристика господарських товариств.
12. Характеристика цехової виробничої структури.
13. Характеристика лінійної та лінійно-штабної організаційних структур.
14. Характеристика функціональної організаційної структури.
15. Техніко-технологічна база (ТТБ) виробництва: сутність, складові елементи.
16. Технічний розвиток ТТБ і його форми.
17. Виробнича потужність підприємства: визначення і види.
18. Визначення вхідної, вихідної та середньорічної виробничої потужності.
19. Методичні принципи розрахунку виробних потужностей підприємства.
20. Виробничий процес: визначення, класифікація за призначенням.
21. Виробничий процес: визначення, класифікація за перебігом у часі
22. Виробничий процес: визначення, класифікація за ступенем автоматизації.
23. Принципи організації виробничих процесів.
24. Сутнісна характеристика організаційних типів виробництва.
25. Виробничий цикл і тривалість виробничого циклу, його складові елементи.
26. Характерні риси і відмінності потокового і непотокового виробництва.
27. Виробнича програма підприємства – сутність, види вимірників.
28. Характеристика вартісних вимірників виробничої програми підприємства.

29. Баланс продукції на підприємстві і визначення реалізованої продукції.

30. Методи розробки виробничої програми підприємства.

Вказівки до виконання: Для виконання завдання слід вивчити тему

Практичне завдання № 2

Завдання : На підставі вихідних даних виконати:

– розрахунок

- 1) щорічної норми амортизаційних відрахувань основних засобів;
- 2) щорічної величини амортизаційних відрахувань основних засобів;
- 3) суми амортизаційних відрахувань за весь період амортизації;

– побудувати графік

- 1) щорічних амортизаційних відрахувань основних засобів;
- 2) щорічної величини залишкової вартості основних засобів.

У розрахунках використовують такі методи амортизації: рівномірний, кумулятивний, подвоєно-зменшеної залишкової вартості.

Вихідні дані для розрахунку:

- первісна вартість основних засобів (ПВ) – 4 000*** тис. грн,
- період використання основних засобів (Т) – 10* років.

Примітка:

* – останній нуль замінюється на останню цифру залікової книжки студента

*** – останні три нулі замінюються на останні три цифри залікової книжки студента

Результати обчислень слід представити у вигляді розрахункової таблиці, приклад якої наведено в таблиці 1. При оформленні обчислень методом подвоєно-зменшеної залишкової вартості слід замість величини повної вартості вказати величину залишкової вартості на початок року.

Допускається використання таких скорочень:

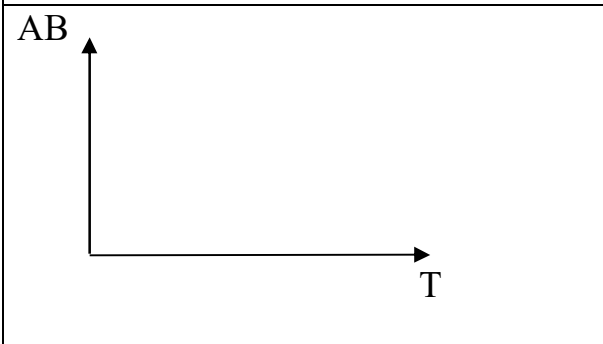
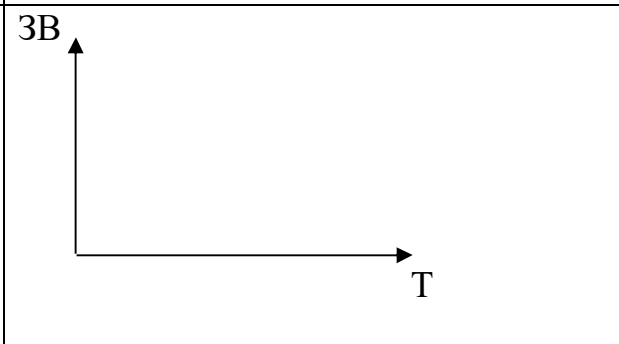
ПВ – первісна вартість основних засобів,

На – норма амортизації,

АВ – амортизаційні відрахування,

ЗВ – залишкова вартість основних засобів.

Таблиця 1 – Визначення амортизаційних відрахувань рівномірним методом

Рік використання	Первісна вартість на початок року, тис.грн.	Річна норма амортизації, %	Річна величина амортизаційних відрахувань, тис.грн.	Залишкова вартість на кінець року, тис.грн.
1				
2				
3				
...				
Разом				
Графік щорічної величини амортизаційних відрахувань			Графік щорічної величини залишкової вартості	
				

Вказівки до виконання: Для виконання завдання слід вивчити тему «Основний капітал».

Основний капітал – частина авансованого капіталу, що складається з вартості засобів праці, нематеріальний активів і фінансових інвестицій. Значну частину основного капіталу виробничих підприємств складають **основні засоби** – це частина виробничих засобів у вигляді засобів праці, які приймають участь у багатьох виробничих циклах, зберігають натурально-речову форму і свою вартість переносять на вартість виготовленої продукції частинами у вигляді амортизаційних відрахувань.

Розрізняють такі види оцінки основних засобів:

- первісна вартість – фактична вартість основних засобів на момент введення їх в дію або придбання. Первісна вартість включає ціну придбання (або вартість виготовлення) конкретного засобу праці, витрати на його транспортування, монтаж і налагодження.

- відновна вартість – вартість діючих основних засобів за сучасних умов виробництва. Вона враховує ті самі види витрат, що й первісна вартість, але за сучасними цінами.

– повна вартість – вартість основних засобів у новому, не зношеному стані (первісна або відновлена вартість).

– залишкова вартість – вартість основних засобів, ще не перенесена на вартість виготовленої продукції. Визначається як різниця між первісною (відновленою) вартістю та сумою спрацювання основних засобів на момент обчислення.

З метою відшкодування вартості основних засобів відбувається перенесення авансованої раніше вартості основних засобів на вартість виготовленої продукції шляхом визначення норми і величини амортизаційних відрахувань.

Норма амортизаційних відрахувань – частина вартості основних засобів у відсотковому вираженні, що підлягає перенесенню на собівартість продукції.

Амортизаційні відрахування – частина вартості основних засобів у грошовому вираженні, що включається до собівартості продукції.

У загальному вигляді величина амортизаційних відрахувань визначається як добуток вартості основних засобів ($B_{оф}$) і норми амортизаційних відрахувань (N_a):

$$AB = B_{оф} \times \frac{N_a}{100\%}, \quad (35)$$

Методи, якими може здійснюватися розрахунок амортизаційних відрахувань, поділяються на рівномірні і нерівномірні.

Рівномірний метод передбачає процес рівномірного зносу основних засобів протягом терміну використання. Величина амортизаційних відрахувань (AB) визначається як добуток повної вартості (ПВ) основних засобів і норми амортизаційних відрахувань (N_a):

$$AB_i = ПВ \times \frac{N_a}{100\%}, \quad (36)$$

$$N_a = \frac{100\%}{T}, \quad (37)$$

де T – період використання основних засобів, років.

Нерівномірні методи амортизації дозволяють відшкодувати більшу частину (до 60–75 %) вартості основних засобів у першу половину терміну їх використання, що сприяє оновленню основних засобів.

Кумулятивний метод передбачає розрахунок амортизаційних

відрахувань на підставі повної вартості і норми амортизаційних відрахувань, обчисленої як відношення кількості років, що залишаються до кінця строку використання до суми чисел років строку використання:

$$AB_i = ПВ \times \frac{N_a}{100\%}, \quad (38)$$

$$N_{ai} = \frac{T-i+1}{\frac{T(T+1)}{2}} * 100\%, \quad (39)$$

де i – порядковий номер року строку використання, на момент якого здійснюється розрахунок.

Метод подвійно-змениуваної залишкової вартості передбачає розрахунок амортизаційних відрахувань на підставі залишкової вартості та подвоєної норми амортизаційних відрахувань, обчисленої за рівномірним методом:

$$AB_i = 3B_i \times \frac{N_a}{100\%}, \quad (40)$$

$$N_{ai} = 2 \times \frac{100\%}{T}. \quad (41)$$

Практичне завдання № 3

Завдання : На підставі вихідних даних виконати розрахунок:

- 1) нормативу оборотних коштів за елементами «Матеріали», «Незавершене виробництво», «Витрати майбутніх періодів», «Готова продукція» на двох підприємствах (табл. 2);
- 2) сукупного нормативу оборотних коштів;
- 3) показників ефективності використання оборотного капіталу окремих підприємств (табл. 3), зробити висновки щодо підприємства з найефективнішим використання оборотного капіталу.

Вказівки до виконання: Для виконання завдання слід вивчити тему «Оборотний капітал».

Оборотний капітал – частина авансованого капіталу, що витрачається на придбання предметів праці і забезпечення обігу грошових коштів. Економічний зміст *оборотних виробничих засобів* втілений у предметах праці,

елементи яких цілком споживаються в кожному виробничому циклі, повністю втрачають свою натуральну форму і переносять свою вартість на вартість продукції. Економічний зміст *засобів обігу* втілений у готовій продукції на складі і відвантаженої, грошових коштах і дебіторській заборгованості.

Виробничі запаси складаються з таких елементів: сировина, основні матеріали і допоміжні матеріали; паливо й пальне; тара; запасні частини тощо. Незавершене виробництво – вартість продукції, що на момент розрахунку знаходиться в будь-якій стадії виробництва. Витрати майбутніх періодів – вартість заздалегідь сплачених витрат. Готова продукція – вартість товарів, створених у виробництві і готових до реалізації, вартість товарів, що знаходяться на складі. Грошові кошти – сума готівки на розрахунковому рахунку. Дебіторська заборгованість – сума грошових коштів, пред’явлених підприємством до оплати.

З метою визначення оптимального обсягу оборотних коштів у виробництві і на складі визначають **норматив оборотних коштів** – мінімальну планову суму грошових коштів, що постійно необхідна для виробничого процесу.

Норматив оборотних коштів за елементом «Матеріали» визначається за формулою:

$$H_M = N \times OB_M, \quad (42)$$

де N – норма запасу матеріалів, дн.;

OB_M – одноденні витрати матеріалів, грн/дн.

Норма запасу матеріалів визначається як складова чотирьох частин:

$$N = N_{mp} + N_{n.z.} + N_{nom} + N_{стр}, \quad (43)$$

де N_{mp} – норма транспортного запасу. Встановлюється, якщо час на транспортування матеріалів більший за час, необхідний для оформлення та оплати платіжних документів;

$N_{n.z.}$ – норма підготовчо-заклучного запасу. Визначається тривалістю часу, що витрачається на завантаження, розвантаження, сортування, складування придбаних матеріалів;

N_{nom} – норма поточного (складського) запасу забезпечує безперервність діяльності підприємства в період між двома поставками і визначається як $\frac{1}{2}$ цього періоду. На підприємствах з обмеженим обсягом споживання матеріалів, які надходять від одного чи двох постачальників, ця норма дорівнює

інтервалу між двома суміжними поставками;

$N_{стр}$ – норма страхового запасу. Визначається з метою запобігання непередбачуваним обставинам, а також підприємством самостійно на підставі аналізу таких випадків протягом минулого періоду, або у розмірі 50% від $N_{ном}$. У випадку, коли поставка здійснюється в межах одного міста, страховий запас, як і транспортний, не створюється.

Норматив оборотних коштів за елементом «Незавершене виробництво» визначається за формулою

$$H_{н.в.} = C \times T_{ц} \times K, \quad (44)$$

де C – собівартість випуску продукції за 1 день, грн/дн.;

$T_{ц}$ – тривалість виробничого циклу, дн.;

K – коефіцієнт наростання витрат.

Норматив оборотних коштів за елементом «Витрати майбутніх періодів» визначається за формулою:

$$H_{м.п.} = B_{п.р.} + B_{р} - B_{св}, \quad (45)$$

де $B_{п.р.}$ – витрати майбутніх періодів на початок року, грн;

$B_{р}$ – витрати, здійснені протягом року, грн;

$B_{св}$ – витрати, віднесені на собівартість, грн.

Норматив оборотних коштів за елементом «Готова продукція» визначається за формулою:

$$H_{г.п.} = N_{г.п.} \times ОП, \quad (46)$$

де $N_{г.п.}$ – норма запасу продукції на складі, дн.;

$ОП$ – одnodенний випуск готової продукції, грн/дн.

Сукупний норматив власних оборотних коштів визначається за формулою:

$$H = H_{м} + H_{н.в.} + H_{м.п.} + H_{г.п.} \quad (47)$$

У процесі виробничого використання оборотний капітал здійснює кругообіг, для оцінки ефективності використання якого використовують такі показники:

▪ **Коефіцієнт оборотності** оборотного капіталу ($K_{об}$), який характеризує кількість обертів, що здійснює оборотний капітал за розрахунковий період.

$$K_{об} = \frac{Q}{\overline{3OK}}, \quad (48)$$

де Q – обсяг реалізованої продукції у вартісному вимірі;

$\overline{3OK}$ – середній залишок оборотного капіталу.

▪ **Тривалість одного оберту** ($T_{об}$)

$$T_{об} = \frac{T}{K_{об}} = \frac{T * \overline{3OK}}{Q}, \quad (49)$$

де T – кількість днів у календарному періоді (рік – 360, квартал – 90, місяць – 30).

▪ **Коефіцієнт завантаження** оборотного капіталу ($K_{зав}$) характеризує розмір оборотного капіталу, що припадає на одну грошову одиницю вартості реалізованої продукції.

$$K_{зав} = \frac{\overline{3OK}}{Q}. \quad (50)$$

Вихідні дані для розрахунку:

Таблиця 2 – Розрахунок нормативу оборотних коштів

Показники	Од. виміру	Підприємство А	Підприємство Б
1	2	3	4
1. Норма запасу матеріалів	дн.	15	6
2. Одноденні витрати матеріалів	грн/дн.	18 000***	25 000**
3. Норматив оборотних коштів з матеріалів	?	?	?
4. Собівартість випуску продукції за 1 день	тис. грн/дн.	45,3	87,7
5. Тривалість виробничого циклу	дн.	20*	30*
6. Коефіцієнт наростання витрат	од.	0,75	0,63
7. Норматив оборотних коштів з незавершеного виробництва	?	?	?
8. Витрати майбутніх періодів на початок року	тис. грн	3,1	2,7

Продовження таблиці 2

1	2	3	4
9. Витрати , здійснені протягом року	грн	12 000***	6 000***
10. Витрати , віднесені на собівартість протягом року	тис. грн	8,4	4,9
11. Норматив оборотних коштів з витрат майбутніх періодів	?	?	?
12. Норма запасу готової продукції на складі	дн.	30*	20*
13. Одноденний випуск готової продукції	грн/дн.	66 238	135 068
14. Норматив оборотних коштів з готової продукції	?	?	?
15. Сукупний норматив оборотних коштів	?	?	?

Таблиця 3 – Розрахунок показників ефективності використання оборотних коштів

Показники	Од. виміру	Підприємство А	Підприємство Б
Обсяг виготовленої продукції	тис. грн	23 800**	48 600
Середньорічний залишок оборотних коштів	тис. грн	2 936	4 000***
Коефіцієнт оборотності оборотного капіталу	?	?	?
Тривалість одного оборту	?	?	?
Коефіцієнт завантаження оборотного капіталу	?	?	?
Висновки:			

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойчик І. М. Економіка підприємства : підручник / І. М. Бойчик. – Київ : Кондор, 2016. – 378 с.
2. Економіка підприємства: збірник практичних задач і конкретних ситуацій : навч. посібник / за ред. С. Ф. Покропивного. – Київ : КНЕУ, 2005. – 328 с.
3. Економіка підприємства : навч. посібник / за ред. А. В. Шегди. – Київ : Знання-Пресс, 2002. – 335 с.
4. Економіка підприємства : навч. посібник / за ред. О. П. Крайник. – Львів : «Львівська політехніка», 2003. – 208 с.
5. Економіка підприємства : навч. посібник / за заг. ред. Л. С. Шевченко. – Харків : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. – 208 с.
6. Економіка підприємства : підручник / Г. О. Швиданенко, В. Г. Васильков, Н. П. Гончарова, А. І. Дмитренко та ін. – Київ : КНЕУ, 2009. – 598 с.
7. Економіка підприємства : підручник / М. Г. Грещак, В. М. Колот, О. Г. Мендрул [та ін.] ; за заг. та наук. ред. Г. О. Швиданенко. – Київ : КНЕУ, 2009. – 816 с.
8. Економіка підприємства : підручник / за заг. ред. С. Ф. Покропивного. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Київ : КНЕУ, 2001. – 528 с.
9. Іванілов О. С. Економіка підприємства : підручник. / О. С. Іванілов. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.
10. Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <http://www.me.gov.ua>.
11. Офіційний сайт Національного Банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua>.
12. Шваб Л. І. Економіка підприємства : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / Л. І. Шваб. – 2-е вид. – Київ : Каравела, 2005. – 568с.

Виробничо-практичне видання

Методичні рекомендації
до практичних занять і виконання розрахунково-графічної роботи
з навчальної дисципліни

«ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА»

*(для студентів всіх форм навчання першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти спеціальності 051 – Економіка)*

Укладач **СЛАВУТА** Олена Іванівна

Відповідальний за випуск *Т. А. Пушкар*
За авторською редакцією
Комп'ютерне верстання *О. І. Славута*

План 2020, поз. 262 М

Підп. до друку 10.02.2021. Формат 60 × 84/16.
Друк на ризографі. Ум. друк. арк. 4,7.
Тираж 50 пр. Зам. № .

Видавець і виготовлювач:
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002.
Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 5328 від 11.04.2017.